

Život v sociálně vyloučené lokalitě

Marius Jordánek

Bakalářská práce
2013

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ BRNO

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Institut mezioborových studií Brno
akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Marius JORDÁNEK**
Osobní číslo: **H108112**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Život v sociálně vyloučené lokalitě**

Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v materiálu IMS "Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách" (IMS 2009). Případně podle dalších materiálů, z nichž některé jsou obsaženy v literatuře připojené k tomuto studijnímu textu. Zejména bude dbáno na dodržování zásad publikační etiky a pravidel společenskovedního výzkumu. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucím bakalářské práce.

S vědomím těchto zásad a pravidel a po konzultaci s vedoucím bude práce zaměřena na:

- problém sociálního vyloučení;
- popis života ve vybrané sociálně vyloučené lokalitě;
- možnosti sociální pedagogiky jako jednoho z nástrojů sociální inkluze.

Součástí práce bude drobné sociologické šetření týkající se kvality života v lokalitě z pozice v ní žijících jednotlivců.

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: tištěná/elektronická

Seznam odborné literatury:

GIDDENS, A. Sociologie. 1. vyd. Praha: Argo, 1999, 595 s. ISBN 80-7230-124-4

HIRT, T., JAKOUBEK, M. (eds.) (2006): Romové v osidlech sociálního vyloučení. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.

KREBS, V. Sociální politika. Praha: ASPI, a. s. s. 504, ISBN 80-7359-050-5

MAREŠ, P. Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení. Sociologický časopis, 2000, č. 36

MAREŠ, P. and T Sirovátko. 2008. Sociální vyloučení (exkluze) a sociální začlenování (inkluze) – koncepty, diskurz, agenda. Sociologický časopis, 2008, č. 44

MAREŠ, P. Sociologie nerovnosti a chudoby. Praha: Slon, 1999. ISBN 80-85850-61-3

MPSV, srpen 2006. Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti

NAVRÁTIL, P. Romové v české společnosti. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-741-8

Další literatura bude obsažena v projektu bakalářské práce a průběžně doplňována během práce na tomto textu.

Vedoucí bakalářské práce: **PhDr. Hana Jůzlová**

Datum zadání bakalářské práce: **16. března 2012**

Termín odevzdání bakalářské práce: **30. dubna 2013**

V Brně dne 16. března 2012

prof. PhDr. Pavel Mühlpachr, Ph.D.
vedoucí ústavu

doc. PhDr. Miloslav Jůzl, Ph.D.
vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3²⁾;
- podle § 60³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci – nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

MARIUS JORDÁNEK

Jméno, příjmení studenta

V Brně 1.3.2013

Podpis

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělěčně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlédnutí veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu, k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacího zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odpirá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlédne k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Bakalářská práce s názvem „Život v sociálně vyloučené lokalitě“ se zabývá problematikou jednotlivců nebo skupin obyvatel, trvale žijících v sociálně vyloučených lokalitách. Cílovou skupinou jsou Romové. Práce je zaměřena na vysvětlení pojmu sociální vyloučení, jeho vzniku a mechanismy exkluze Romů. Dále se věnuje hrozbám a rizikům vyplývajících z těchto lokalit. V praktické části se autor pokouší odpovědět na otázku jak se žije Romům v tomto prostředí a možnostem sociální pedagogiky v procesu sociální inkluze.

Klíčová slova:

Romové, sociální vyloučení, kvalita života, hrozby a rizika.

ABSTRACT

Bachelor thesis with title „ Life in socially outcast locality“ deal with problems individuals or sub - population, permanent living in socially outcast localities. Objective group are gipsy. Thesis is focus on explication of conception social exclusion, his rise and gadgetry exclusion of gipsy. Further apply to bluster and hazard resulting of these localities. In practical parts author try to answer the question how lives gipsy in this environment and possibilities social pedagogy in the process of social inclusion.

Keywords:

gipsy, social exclusion, quality of life, bluster and hazard

Poděkování

Děkuji paní PhDr. Haně Jůzlové za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce.

Dále bych rád poděkoval Mgr. Jaroslavu Kunderátovi, který mi velmi pomohl s výběrem respondentů ve zkoumané lokalitě.

Chtěl bych také poděkovat své manželce za morální podporu v průběhu zpracování bakalářské práce, čehož si velmi vážím.

Prohlášení

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD	8
I TEORETICKÁ ČÁST	9
1 SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ A HROZBY VYPLÝVAJÍCÍ ZE SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH LOKALIT	10
1.1 DEFINICE SOCIÁLNÍHO VYLOUČENÍ	10
1.2 DIMENZE SOCIÁLNÍHO VYLOUČENÍ.....	14
1.3 VZNIK SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH LOKALIT.....	18
1.4 VYMEZENÍ POJMU ROMOVÉ	21
1.5 MECHANISMY SOCIÁLNÍHO VYLOUČENÍ ROMŮ	22
1.6 HROZBY A RIZIKA VE VYLOUČENÝCH LOKALITÁCH.....	24
1.6.1 Drobná kriminalita	25
1.6.1 Organizovaný zločin	26
1.6.1 Interetnický konflikt.....	29
1.6.1 Sociální konflikt.....	30
II PRAKTICKÁ ČÁST	31
2 METODOLOGIE	32
2.1 VYBRANÉ ZPŮSOBY MĚŘENÍ KVALITY ŽIVOTA	32
2.2 CHARAKTERISTIKA VÝZKUMNÉ LOKALITY	34
2.3 CHARAKTERISTIKA INFORMANTŮ.....	35
2.4 CÍL VÝZKUMU	36
2.5 SBĚR DAT	36
2.6 ZPRACOVÁNÍ VÝZKUMU	38
2.7 INTERPRETACE VÝSLEDKŮ	39
2.8 SHRNUÍ VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ.....	43
3 MOŽNOSTI SOCIÁLNÍ PEDAGOGIKY JAKO JEDNOHO Z NÁSTROJŮ SOCIÁLNÍ INKLUZE	47
3.1 NÍZKOPRAHOVÁ ZAŘÍZENÍ PRO DĚTI A MLÁDEŽ.....	47
3.2 SOCIÁLNÍ SLUŽBY.....	48
3.3 SLUŽBY SOCIÁLNÍ PREVENCE	49
3.4 SOCIÁLNÍ PORADENSTVÍ.....	50
3.5 TERENNÍ SOCIÁLNÍ PRÁCE	50
3.6 KOMUNITNÍ PROGRAMY	51
ZÁVĚR	52
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	53
SEZNAM OBRÁZKŮ	62

ÚVOD

Sociální vyloučení je chápáno jako proces, při kterém dochází k vyčleňování jednotlivců, celých skupin či komunit, ze kterých je složena společnost. Otázka je, kde hledat příčiny této skutečnosti a tudíž i nerovnosti při participaci vyloučených obyvatel na životě společnosti. Nejde však jen o sociální vyloučení. Neméně významným, ba z hlediska sociální pedagogiky ještě významnějším je problém sociálně vyloučených se začleňováním do jiných sociálních struktur než těch, jichž jsou, ne vždy vlastní vinou, součástí.

Téma „Život v sociálně vyloučené lokalitě“ jsem si vybral z důvodu, že je mi z profesního hlediska blízké. Jako příslušník Policie České republiky se setkávám s problémy týkajícími se sociálně vyloučených lokalit a jejich obyvatel téměř při každé hlídkové službě. A tak bych rád poznal a hlavně porozuměl problému, s nímž se stále více lidí potýká.

Ve své práci chci nejprve definovat základní pojmy týkající se sociálního vyloučení a zjišťování kvality života. Dále bych se chtěl pokusit o popis života ve vybrané sociálně vyloučené lokalitě. Taktéž se budu věnovat možnostem sociální pedagogiky jako jednoho z nástrojů sociální inkluze.

Cílem mé bakalářské práce je zjistit, jak se žije obyvatelům sociálně vyloučené lokality a s jakými problémy se potýkají.

V empirické části bakalářské práce bude realizován drobný kvalitativní průzkum metodou polostrukturovaného interview. Respondenty budou obyvatelé ubytovny na ulici Markéty Kuncové 2 v Brně. Jejich společným jmenovatelem bude příslušnost k romskému etniku. Budu se zajímat o jejich nejdůležitější životní cíle a míru jejich naplnění, jak jsou spokojeni s kvalitou života v kontextu přístupu ke vzdělání, přístup na trh práce a v kontextu možnosti získání lepšího bydlení a jak jsou celkově spokojeni s kvalitou svého života.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ A HROZBY VYPLÝVAJÍCÍ ZE SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH LOKALIT

1.1 Definice sociálního vyloučení

Termín sociální exkluze – sociální vyloučení – se začal ve větším rozsahu užívat jak odbornou tak i laickou veřejností, a to především z toho důvodu, že se tomuto jevu věnovala rostoucí pozornost v politickém diskurzu Evropské unie v 90. letech 20. století. Navzdory zvýšenému výskytu a důsledkům z toho vyplývajících pro praktickou oblast jde však stále o koncept poměrně nejasný (Mareš, 2006).

Odpůrci rozšíření tohoto pojmu v akademické i politické oblasti jej vnímají jako nešťastnou záležitost, z důvodu mnoha významů a nízké analytické hodnotě, někteří v tomto termínu spatřují pouze politicky korektní příměr pro chudobu.¹ Nejde tedy o nic jiného než o jiný výraz pro stejný jev, kde jako jediné pozitivum se jeví větší síla politického hesla (Rabušic, 2000). Zastánci s opačného spektra vidí jeho mnohorozměrné vlastnosti, protože lépe odpovídá atributům postindustriální společnosti, umožňuje vzít v úvahu komplikovanost různých procesů, které vedou k sociálně ekonomickému neúspěchu určité části obyvatelstva a na rozdíl od přístupů², které byly preferovány dříve, nebagatelizuje faktory institucionální a strukturální a zároveň v procesu sociálního vyloučení snižuje roli individuálního selhání (Byrne, 1999; Young, 1999).

Sociální vyloučení zastřešuje řadu jevů, což je jednodušší pro jejich pochopení prostřednictvím vysvětlení jejich vzájemného působení, ale co je důležité, také vede k ovlivňování schopností odpovědných orgánů, které reagují na problémy týkající se tohoto jevu a to v pozitivním smyslu.

Podle Mareše (2002) se v případě sociálního vyloučení jedná o prakticky univerzální kulturní mechanismus, který je charakteristický pro téměř všechny společnosti. Ukazatele sociálního vyloučení se mohou lišit jak v ohledu na podmínky zahrnující

---

¹ Podle Mareše (1999) neexistuje všemi přijímaná definice chudoby ani univerzální způsob měření. V této bakalářské práci vycházím z toho, že chudoba je nedostatek z materiálního hlediska, díky kterému není zajištěn životní standard. V tomto konceptu chudoba odkazuje na sníženou kvalitu života oproti nechudé části obyvatel. (MacPherson-Silburn, 1998).

² V rámci konceptu Underclass byli chudí nařčeni z toho, že jsou odpovědní za svou situaci, a to tím, že mají nižší inteligenci, jsou nemorální nebo líní (Byrne, 1999; Toušek, 2006).

vyloučení jednotlivců či skupin, tak ve vztahu k jeho míře nebo formě. Funkce je však společná prakticky pro všechny případy. Funkce sociálního vyloučení spočívá v sociální kontrole, která skrze vyloučení jedinců či skupin se znaky vybočujícího chování, ochraňuje většinou společnost, ale také zachovává soudržnost a integritu. Je důležité upozornit na to, že došlo v určitých případech k vyloučení skupin či jednotlivců jen na základě domněnek, spekulací či předsudků. Plnilo tak i preventivní funkci.

Když nahlédneme na jev sociálního vyloučení pohledem pozdně moderní společnosti, dochází k posunu v jeho významu. V minulosti bylo vyloučení deviantních jedinců žádoucí, dnes je vnímáno jako negativní jev, při kterém dochází k vyjádření nerovností, které přispívá k oslabování společenské soudržnosti a podpory, posiluje napětí ve společnosti a podepisuje se na jejím rozštěpení (Mareš – Sirovátka, 2008).

Sociální vyloučení se nevztahuje k stupňování nerovností ale k principům, které ve svém důsledku vyčleňují určité skupiny či jednotlivce od hlavního proudu společnosti (Giddens, 1998). Nejde tedy o dělení na ty „nahore“ a „dole“, ale o dělení na ty, kteří jsou součástí společnosti a ti kteří jsou mimo společnost, a to i když důvod proč být uvnitř společnosti je hlavně „nebýt dole“ (Kotýnková, 2007).

Takto pojatý koncept se rozšířil ze země svého vzniku Francie nejprve do států Evropské Unie a později i mimo Evropu. Ve francouzských textech se objevuje tento termín již v polovině 60. let 20. století, jeho zpopularizování však přišlo s prací R. Lenoira (1974), který sociální vyloučení vysvětlil jako opomenutí některých znevýhodněných skupin společnosti v systému sociálního zabezpečení, což mělo vliv nejen na jejich vyloučení ze systému, ale zároveň se tím odcizily společnosti jako celku (Béland, 2007).

Rozsáhlé sociální a ekonomické proměny v západní Evropě v druhé polovině 70. let byly důvodem rozšíření konceptu sociálního vyloučení. Růst ekonomiky po druhé světové válce byl hnacím motorem zvyšování životní úrovně ve všech společenských třídách, protože poskytoval širokou paletu míst na trhu práce ale i prostředky pro státní sociální politiku. Ekonomická recese, po ropné krizi v roce 1973, změny na trhu práce a rozklad sociálního státu toto období blahobytu dovršily a byly tak odstraněny hlavní integrační prostředky západních společností (Sedláková, 2002).

Nezaměstnanost, migrace a s tím související problematika rasismu³ a zvětšující se tlaky na sociální stát byly hlavními činiteli, které formovaly jak diskuze ve vědeckých kruzích, tak politická rozhodování. Potřeba změnit ideu sociálního znevýhodnění byla intenzivnější v okamžiku, kdy se začal objevovat nárůst delší dobu trvající nezaměstnanosti, prohlubující se rodinná nestabilita, izolovanost jednočlenných domácností, zvětšující se množství lidí na ulici a eskalace napětí na předměstích metropolí. Pro Francii to byl citlivý problém, neboť sociální vyloučení jde proti republikánskému integračnímu modelu, který je založený na občanských idejích a sociální solidaritě, které patří mezi základy francouzského státu (Béland, 2007; Gore, 1995).

Rabušic (2000, s. 65) uvádí: „*Francouzský vliv na koncept sociálního vyloučení se odvíjel od chápání role společnosti v životě individua. Myšlenka, že ve společnosti existuje společný morální a sociální řád, který přesahuje individuální, třídní, etnické a regionální zájmy, vede k tomu, že stát (jako ztělesnění „Republiky“)* má povinnost zajistit, aby všichni jeho občané byli do tohoto morálního a sociálního řádu integrováni prostřednictvím sociální solidarity a aby na tomto řádu participovali.“ Sociální vyloučení je tedy hlavně vztah mezi jednotlivcem a státem, který, pokud není začleněný, neboli nesplynul s morálním a sociálním řádem, je de facto vyloučený. Jedná se, z hlediska francouzského mravního základu, o nedodržení společenské smlouvy, která po občanech vyžaduje plnění povinností, ale také zaručuje dodržování občanských práv.

První kroky, směřující k osvojení si záměru sociální exkluze a nahrazení do té doby dominujícího konceptu chudoby⁴, byly učiněny v polovině 80. let. Berghman (1995) se domnívá, že ke změně došlo hlavně z ryze politických důvodů, jímž se vyspělé západoevropské země, které zaručovaly minimální příjmy svých občanů, rozhodly zanechat využívání údajně nevyhovujícího termínu chudoba. Samozřejmě termín sociální exkluze není vhodné chápat jako jiné označení pro chudobu.

---

³ Znevýhodňování z důvodů stereotypů nebo předsudků o skupinách, které patří k určitému etniku, znevýhodňování jejich členů, kterým většina přisuzuje určité vlastnosti skrze jejich etnicitu, aniž by znala jejich skutečné kvality. Tyto určité vlastnosti jsou přisuzovány na základě zkušeností s několika jedinci z tohoto etnika a tyto zkušenosti bývají často prezentovány skrze média.

⁴ Koncept chudoby je v rámci anglosaské tradice úzce spjat s konceptem liberalistické společnosti. Tato koncepce spočívá v mase jedinců, mezi kterými existuje konkurence v různých oblastech. Sociální složka tak má za úkol, aby měl každý člověk dostatečné množství zdrojů, které mu umožní v konkurenčním prostředí přežít. Hlavní roli zde představuje rozdělování příjmů (Room, 1995).

Sociální vyloučení se primárně zaměřuje na problematiku neadekvátnosti sociální účasti, nedostatečného začlenění do společnosti a nedostatečné moci v jednání (Room, 1995). Sociální exkluze se od chudoby liší v několika ohledech. Chudoba je stav materiálního nedostatku, kdežto sociální vyloučení se zabývá širší problematikou, ve které chudoba nemusí být vůbec přítomna⁵. Chudobu vnímáme jako konečný stav, jedná se o výsledek jednání, ale exkluzi chápeme opačně jako dynamický proces. Dále se jedná o již zmíněnou dichotomii vertikální a horizontální stratifikace. Jakmile je při vysvětlování chudoby preferováno hledisko individuální, v rámci vyloučení se zdůrazňují zejména příčiny strukturální a pokud chudobu provází nedostatek materiální, potom exkluze mluví o nedostatcích nemateriálních (Room, 1999; Toušek, 2006).

Pokud koncept sociálního vyloučení vychází z anglosaské a francouzské tradice, v 90. letech byly učiněny pokusy tyto směry sjednotit využitím konceptu vycházejícího z občanských práv. Sociální exkluze nebyla chápána jen jako odmítnutí nebo nerealizace občanských práv, ale spíše v souvislosti společenských institucí, které tato práva ukotvují a realizují a které tímto způsobem podporují začleňování jednotlivců. Mezi tyto instituce patří právní a demokratický systém, sociální systém, pracovní trh, komunitní a rodinný systém. O sociálním vyloučení je možno hovořit tehdy, jestliže jsou nefunkční více těchto systémů nebo jeden z nich (Atkinson, 2000).

Aktivita v rámci Evropské Unie sice zdokonalila vymezení pojmu sociálního vyloučení, ale ani v tomto případě se nedošlo k bezproblémovým výsledkům. Podle zjištění Levitas (1998), sociální vyloučení je charakterizováno skrze tři významy, které vycházejí z příčin a způsobů řešení. V rámci přerozdělování prostředků je vyloučení důsledkem chudoby a lze jej vyřešit pomocí využití sociálních dávek. Integrační směr jde cestou zpochybnění předchozího přístupu a řešení vidí v podpoře zaměstnanosti, protože dlouhodobá a opakující se nezaměstnanost je důvodem vyloučení. Moralizující diskurz vysvětluje vyloučení morálními a kulturními charakteristikami jednotlivců nebo kolektivit, takže reintegrace je, pro zlepšení stavu této části společnosti, jediným prostředkem.

---

⁵ Mareš (2006, s. 5) názory na vztah chudoby a sociální exkluze ličí následovně: „Chudoba může být příčinou sociální exkluze již tím, že brání realizaci občanských práv nebo tlumí zájem o jejich uplatnění a mění aktivní občany v klienty sociálního státu nebo naopak, sociální exkluze může vést k chudobě, ale exkluze může být chápána i jako určitá extrémní forma chudoby či naopak chudoba může být považována za jednu z řady dimenzí sociální exkluze.“ „Chudoba není ani nutnou, ani dostačující podmínkou sociální exkluze“ (Mareš, 2000, s. 289).

Vzhledem k výše uvedenému je očividné že jakákoliv definice sociální exkluze bude mít své limity. Definice používaná v rámci výzkumů sociální exkluze pojímá sociální vyloučení jako „proces, jímž jsou někteří jedinci vytlačováni na okraj společnosti a je jim znemožněno na životě společnosti plně participovat, a to v důsledku chudoby, nedostatku základních dovedností a příležitostí k celoživotnímu vzdělávání nebo v důsledku diskriminace. To je vzdaluje do práce, příjmu a možnosti vzdělání a také od společenských sítí a aktivit. Mají malý přístup k moci a rozhodovacím orgánům, a tak se často cítí bezmocní a neschopní kontrolovat rozhodnutí, která ovlivňují jejich každodenní život“ (Council of the EU, 2004, s. 8).

1.2 Dimenze sociálního vyloučení

Jedna z důležitých vlastností konceptu sociálního vyloučení je jeho multidimenzionalita. Rozdělení konceptu do jednotlivých dimenzí slouží pouze k výzkumným účelům, protože v reálném prostředí se vzájemně prostupují a reagují mezi sebou. Mezi odborníky se na jedné straně mluví o třech základních dimenzích, o politické, ekonomické a sociální, ze kterých se odvíjejí další faktory sociálního vyloučení, na druhé straně je některým těmto „důsledkům“ přisuzována taková důležitost, že se povyšují na osobité, nezávislé dimenze (Mareš, 2008; Percy-Smith, 2000).

V rámci této práce se přikloním k rozdělení na pět hlavních dimenzí exkluze, a to sociální a kulturní, ekonomickou, politickou a prostorovou, a symbolickou (Littlewood – Herkommer, 2000). O exkluzi můžeme hovořit i v případě, že některé dimenze chybí, protože v rozdílných situacích mohou dimenze ovlivňovat určité oblasti lidské existence a to různou intenzitou, aniž by musely být v každé situaci zastoupeny kompletně.

Dimenze ekonomická: přestože sociální vyloučení nemůže být zjednodušeno jen na ekonomické faktory, přesto jsou to pro mnohé autory klíčové aspekty celého procesu. To jaké má člověk postavení na trhu práce je klíčové nejen pro finanční příjem, ale také to je podmínka na dalším podílení se na společenských aktivitách. Z tohoto důvodu se zde zaměřím na vyloučení z pracovního trhu, jinak řečeno nezaměstnanost a marginalizaci znevýhodněných jedinců nebo skupin na tomto trhu, tedy odsouvání do nedostatečně ohodnocených či nejistých pracovních pozic. Patří sem zejména dlouhodobá nezaměstnanost, která je vyvolávaná a udržovaná jak objektivními příčinami, například

nedostatkem pracovních pozic, tak příčinami subjektivními, což je například nedostatečné vzdělání nebo dosavadní praxe. Specifická oblast příčin obsahuje diskriminaci na základě věku, pohlaví, zdraví nebo etnicity (Toušek, 2006). Ale nezaměstnanost nevede k sociálnímu vyloučení, pokud nezaměstnanému může pomoci rodina, přátelé nebo stát, nebo například nezaměstnaní realizují své uplatnění v nelegálních ekonomických strukturách. Jako zdroj exkluze může být i neodpovídající pracovní příjem. Ostatně vývoj sociálního vyloučení je úzce spojen s kvalitativními změnami na pracovním trhu. Přejít k tzv. znalostní společnosti, útlum průmyslu znamenající propouštění v sektoru zpracovatelského průmyslu a reformy v sociální oblasti státu vyvolané snahou o vytvoření vyšší konkurenceschopnosti v rámci propojeného světa měly vliv jak na trvalou nezaměstnanost, tak na prosazení přizpůsobivých forem zaměstnání (Sirovátka – Mareš, 2006).

Dimenze kulturní a sociální: v tomto smyslu se jedná o nesdílení kulturního a sociálního kapitálu většinové společnosti, neboli o vytěsnění ze sociálních sítí, které umožňují vylepšovat si sociální postavení (Pierson, 2002). Kulturní kapitál je definován jako komplex osvojených předpokladů jedince nebo skupiny k získání určitého postavení. Jeho hlavní ukazatel je dosažené vzdělání. Úroveň vzdělání je zásadní pro získání zaměstnání či pro schopnost jednotlivce orientovat se v právním systému společnosti, ve které se pohybuje. Sociálním kapitálem nazýváme souhrn aktuálních a potencionálních zdrojů, které může jedinec využívat díky svým kontaktům s ostatními lidmi. Jinak řečeno, je to bohatství styků a známostí (Toušek, 2006). Pro účinnost sociálních sítí však není důležitý jen jejich objem, ale i jejich forma. Granovetter (1973) rozlišuje na silné a slabé vazby⁶ v rámci sociálních sítí. Silná je zvláště mezi rodinnými příslušníky a blízkými přáteli, zatímco slabá je definovaná jako spojení jednotlivých sociálních sítí, neboli výměny informací pomocí méně četných, intenzivních a důvěrných kontaktů. Toušek (2006) tvrdí, že pro vyloučené jsou typické silné vazby, ze kterých ale vyplývají jisté nevýhody, například při hledání práce je v takovýchto sítích účinnost této aktivity výrazně nižší, protože v těchto sítích kolují stejné informace.

---

⁶ Sílu interpersonální vazby udává kombinace množství času, emoční intenzity, intimity a recipročních služeb, týkající se této vazby.

Dimenze politická: tato dimenze reprezentuje odepření občanských, politických, ale v extrémní variantě i základních lidských práv týkajících se určitých jedinců či skupin obyvatel, takže je jim odepřen vliv na společenské dění, ale i rozhodování o svém osudu (Mareš, 2006). Pro Percy-Smith (2000) nemusí vyloučení v rámci politické dimenze spočívat jen v popření práv, ke kterému dochází zejména u imigrantů, jejichž postavení v hostitelské zemi jim neumožňuje se spolupodílet na politickém procesu, ale také může být způsobena nerealizováním práv z nevědomosti vyloučených osob, jejich lhostejnost nebo přáním vyhnout se jakémukoliv kontaktu se státním aparátem hostitelské země. Politická neangažovanost v institucích, které mají rozhodovací pravomoc snižuje možnost spolupodílení se na rozhodování o věcech veřejných i soukromých, ale v konečném důsledku se může zasloužit o prohloubení problémů sociálně exkludovaných a to z toho důvodu, že nepatří mezi voliče žádné strany a proto často dochází k jejich ignorování ze strany zvolených zástupců, nebo dochází ke zhoršování jejich situace.

Dimenze symbolická: někdy nazývaná jako exkluze subjektivní. To vystihuje podstatu dimenze, která spočívá v označování a vylučování některých sociálních skupin majoritní společností, avšak ne na základě skutečného a aktivního vylučování, ale na základě verbálního vylučování, tj. pomocí manifestace odmítání a odporu. K tomuto může docházet u takových skupin, jejichž rozdílnost je pohledem majoritní společnosti viděna jako „nemorální“, deviantní, což často vede k marginalizaci jejich členů na základě stereotypů a předsudků. Mezi takovými skupinami a většinovou společností vzniká napětí, když se nabízí jednoduchý způsob rozpoznání takových skupin, například pro svoji etnicitu, národnost, sociální postavení atd. Toto vyloučení však může také posloužit i jako základ, na kterém se tvoří nesymbolická akce, která je následovaná náležitými činy. Vnímání situace ze subjektivního pohledu je pro sociální aktivity jedinců i společenství značně důležité, a proto je důležité i pro analytické účely (Rabušic, 2000; Radostný, 2005).

Dimenze prostorová: v této rovině je vyjádření sociální exkluze nejzřetelnější. Sociálně exkludovaní se z mnoha důvodů shromažďují v prostoru, z čehož vyplývá navyšování problémů, které stálé obyvatele vyloučených lokalit ještě více utvrzují v jejich vyloučení. Znaky sociálního vyloučení nenesou jenom obyvatelé určité lokality, ale i lokalita samotná. Mezi oběma typy existuje významný vztah, kdy lokalita se může stát vyloučená, když ho obývají sociálně vyloučení, ale také lokalita může pomocí určitých vlastností podnítit sociální vyloučení svých obyvatel. Navíc, ve vyloučených lokalitách se s vysokou pravděpodobností můžeme setkat s kategoriemi chování, jež zde fungují jako

základní mechanismy přežití, avšak v majoritní společnosti jsou nežádoucí. Často vznikají jako výsledek přizpůsobení se sociálnímu vyloučení, ale také jako důsledek vytvoření těchto vzorců skrze socializaci (Lupton – Power 2002, Mareš 2008).

Pokud se zabýváme prostorovým vyloučením, musíme tuto problematiku umístit do širšího rámce úvah o sociálních nebo kulturních nerovnostech a jejich možného vyústění formou segregace. Segregaci můžeme pochopit jako neadekvátní rozprostření obyvatelstva různorodých skupin v obytných lokalitách města. Tímto termínem poukazujeme na problémy ve společnosti vyplývající z rezidenční segregace, což znamená menší nebo větší přítomnost určitého společenství obyvatel v jistých lokalitách města oproti podílu tohoto společenství ve městě jako celku. K této rezidenční segregaci může docházet vícero způsobů, nejčastějším způsobem je segregace na základě příslušnosti k etniku, kultuře a na základě sociální a ekonomické příslušnosti obyvatel (Temelová – Sýkora, 2005). Tato segregace se může dělit na dobrovolnou a nedobrovolnou. Dobrovolná segregace, jinak řečeno separace nebo odloučení, nastává v situaci, kdy jedinec nebo skupina obyvatel si svobodně vyberou lokalitu svého bydliště, kterou obývají lidé, ke kterým by rádi patřili nebo s nimi mají něco společného. Nedobrovolná segregace, jinak řečeno vyloučení, se týká jedinců či skupin, kteří jsou donuceni žít na nevyhovujícím místě, ze kterého by chtěli odejít, ale je jim v tom bráněno pomocí různých bariér (Burjanek, 2005). Toušek (2007) toto rozdělení dále rozvíjí. Dělí každou variantu podle pohledu na sociokulturní charakteristiky a ekonomické postavení a poté rozděluje tyto vyloučené lokality na etnickou enklávu, citadelu, slum a ghetto. U prvních dvou typů je projevem odloučením, zbylé dva se týkají vyloučení. Citadela je útočiště pro příslušníky určité skupiny obyvatelstva, která se od okolních jedinců odlišuje svým vyšším mocenským postavením, bohatstvím a společenským postavením. Je tomu tak proto, aby jejich status se oproti zbytku populace ještě zvyšoval a aby byl lépe chráněn. Dvnitř mohou vstoupit pouze stálí obyvatelé této oblasti nebo jejich známí. Toto je zabezpečeno pomocí fyzických bariér, kontrolovaných vstupů, kamerovými systémy nebo službou bezpečnostních agentur (Bauman, 1999; Marcuse – Van Kempen, 2000).

Opakem citadely je slum, jinak řečeno příměstská nebo městská oblast s velkou hustotou osídlení, pro kterou je typické velmi nízká kvalita bydlení a nedostatečné zajištění základních služeb pro obyvatele. Pro svoji komplexnost je těžké je definovat jedním parametrem, jde o koncept relativní, za slum může být považovaná oblast, jejíž parametry jsou jinde vnímané jako adekvátní. Rozhodující je to, že na rozdíl od ghetta, je slum

vymezen hlavně ekonomicky, nikoli sociokulturně, to znamená na základě příslušnosti k etniku, národnosti či náboženství (Toušek, 2007).

Wirth (1956) termín ghetto spojuje jednoznačně s lokalitami, ve kterých žijí lidé nejprve z vlastní vůle a posléze z donucení oddělení od zbytku populace. Ghetto upevňuje identitu svých obyvatel a poskytuje ochranu před okolním světem, ale i specifickou příležitost ke zlepšení nebo alespoň k zachování svého sociálního postavení. Chudoba není to co definuje ghetto, ghetto je výrazem segregace, ale většina segregovaných lokalit nejsou ghetta, ghetto je prostředkem pro vytvoření identity vyloučených a má charakter komunity (Toušek, 2007).

Etnická enkláva se nachází na opačné straně sociokulturní roviny. Tento typ vyvolává spíše pozitivní asociace. Lidé zde žijí z vlastního přesvědčení. Důvodem je posílení svého statusu a snaha o zachování si vlastního způsobu života, sdílení stejných norem, hodnot nebo celkově kulturu. Protože mezi obyvateli enklávy převládají imigranti, významnou vlastností enklávy je schopnost zmenšovat napětí vyvolávané rozdílem mezi dvěma světy, tím odkud přišel a tím kde se nachází v současnosti, z čeho vyplývá i časté zaujetí pozice na okraji společnosti (Marcuse, 1997; Mareš, 2008).

Typické pro prostorové vyloučení je špatný stav bytového fondu, nekvalitní životní prostředí, chybějící občanská vybavenost nebo její špatná kvalita, což se týká zdravotnictví, školství, obchodu a služeb, izolovanosti a z toho vyplývající dopravní nedostupnosti, nevýhodným nebo hroučícím se místním pracovním trhem, důsledkem čehož se zvyšuje nezaměstnanost, kriminalita a asociální chování, kolapsem občanské společnosti, redukcí sociálních sítí obyvatel lokality a ocejchování oblasti a jejich obyvatel (Mareš, 2008).

1.3 Vznik sociálně vyloučených lokalit

Gabal (2006) vysvětluje vznik vyloučených lokalit tak, že dochází k sestěhování nízkopříjmových rodin na území s pro ně cenově dostupným bydlením a souběžně dochází k vystěhování bohatších rodin z těchto lokalit. Vytěšňování chudých z lukrativních bytů a jejich umístění do náhradního bydlení v lokalitách, kde je vyšší zastoupení sociálně

vyločených a cíleným shromážděním těch, kteří neplatí nájem a lidí, kteří jsou obecně považováni za „nepřízpůsobivé“ a „problémové“, do ubytoven a holobytů.⁷ Na doporučení Radostného (2005) by se měly faktory vzniku sociálně vyloučených lokalit rozdělit z hlediska jejich působení na vnější a vnitřní. V případě vnějších faktorů se jedná o jevy, které sociálně vyloučení jedinci nemohou ovlivnit. Tyto faktory působí na vyloučenou lokalitu a utváří ji a to zvenčí. Jsou reprezentovány jednáním osob mimo vyloučené lokality a typicky jsou to tzv. pravidla hry, jejichž porušování je trestáno. Jedná se zejména o pracovní trh, politika bydlení ve státní nebo místní samosprávě, státní sociální politika, školní systém, zkušenost místních samospráv se sociální oblastí, znevýhodňování nebo poznamenávání některých jedinců na základě příslušnosti k etniku, národnosti a sociálního statusu a medializace a lidový diskurz, které se na předcházejícím markantně podílejí. Faktory vnitřní vycházejí přímo s jednáním vyloučených. Svou konečnou podobu získávají zpravidla až ve vyloučené lokalitě. Výsledkem těchto faktorů je, že se v lokalitě exkludovaní pevněji usazují a tamní životní strategie berou za závazné a jediné možné. Rezidenty vyloučených oblastí si pak lze představit jako osoby se specifickým typem vědění, které je udržováno, rozšiřováno a rozvíjeno ve vyloučené lokalitě a obyvatelé tohoto prostředí jej přijímají a sdílejí. Vyloučení pak vystupují při styku s většinovou společností kvůli nesrozumitelnosti okolního světa až nepochopitelně a vydávají cestou omezení vztahu s tímto světem, díky čemu se jejich vyloučení prohlubuje. Mezi vnitřní faktory se nejčastěji řadí při dlouhodobé nezaměstnanosti ztráta pracovních návyků, omezení způsobilosti komunikace s okolním světem, především s institucemi státu, dlouhodobá špatná schopnost hospodaření s penězi a splácení svých finančních závazků, okamžité uspokojování potřeb vyplývajících z dlouhodobé bezvýchodnosti, lhostejnost a mizivý zájem řešit své vlastní problémy (Brož – Kintlová – Toušek, 2007; Radostný, 2005).

Definice sociálně vyloučených je většinou taxativního charakteru (Mareš, 2006). Naleznou se však i snahy vyloučení jednotlivců či skupin konceptualizovat. Kotýnková (2000) pro identifikaci ohrožených sociální exkluzí používá koncept trojúhelníku blahobytu. Každá strana trojúhelníku je charakteristická pro jednu rovinu, přes kterou je

---

⁷ Tento nástin vychází z praxe v rámci ČR, ale i v zahraničních zdrojích lze zjistit, že se jedná o univerzální děj (srov. Kristensen, 1995; Lupton – Power, 2002; Richardson – Mumford, 2002; Wilson, 1990).

uskutečňováno začleňování jednotlivců do společnosti. Jedna strana je stát (legislativa), druhá strana trojúhelníku je tržní hospodářství (trh práce) a poslední stranou je společnost (nestátní organizace a rodina). Jestliže je vazba osoby oslabena alespoň k jedné rovině, je možné tohoto člověka prohlásit jako ohroženého sociálním vyloučením. První rovina se týká hlavně imigrantů, především těch ilegálních. Druhá rovina se týká osob, které jsou znevýhodněné na pracovním trhu, například mládež, důchodci, zdravotně handicapovaní, lidé s nízkou nebo žádnou pracovní kvalifikací aj. Třetí rovina se týká izolace lidí.

Toto členění je však obecné, proto zde zmíním některé z mnoha, sociálním vyloučením, ohrožených skupin. Například Silver (1995) sestavila velmi obsáhlý seznam, podle které vyloučení obecně hrozí častěji:

- dlouhodobě nezaměstnaným nebo opakovaně nezaměstnaným
- pracovníkům, kteří mají nejisté a nevýhodné pracovní smlouvy
- nízkopříjmovým a chudým skupinám obyvatel, nevzdělaným a lidem se vzděláním na nízkém stupni
- handicapovaným fyzicky nebo mentálně
- neúplným rodinám, dětem vyrůstajících v problémových rodinách
- lidem s kriminální minulostí, vězňům
- závislým na drogách
- mladým lidem, kteří nemají pracovní zkušenosti
- uprchlíkům, cizincům a imigrantům,
- různě definované menšiny a další⁸

V České republice se problém sociálně vyloučených lokalit prolíná s romskou problematikou. Obecně patří Romové ke skupinám, v české společnosti, sociálním vyloučením nejohroženějším (Šimíková, 2003). Avšak není pravda, že by všichni Romové byli postiženi sociálním vyloučením, a také není pravda, že by všichni obyvatelé žijící v sociálně vyloučených lokalitách byli Romové. Ale i tak jsou tyto oblasti považované za lokality romské, díky čemu se pro ně vžilo nepřesné a značně zavádějící označení „romské komunity“. Téma sociální exkluze by bylo vhodné v jistém smyslu zbavit etnické nálepky, protože se jedná především o problém socioekonomický, respektive kulturní. Sociálně vyloučení se od zbytku populace České republiky odlišují hlavně sdílením hodnotového systému a životní strategie, ne jejich etnickou příslušností. Přesněji řečeno podle Jakoubka (2006), kultura českých sociálně vyloučených lokalit není

---

⁸ Riziko vyloučení se zvyšuje, protože mezi jednotlivými kategoriemi často dochází k násobení.

hlavně romskou kulturou, ale kulturou vyloučených lokalit, ale pochopitelně poznamenanou různými tradicemi, směry nebo částmi toho, co mohlo být označeno jako romská kultura. Zároveň ale netvrdí, že etnicita nehraje v procesu sociálního vyloučení svou roli.

1.4 Vymezení pojmu Romové

Je zavádějící zkoumat problematiku pouze podle příslušnosti k etniku kvůli nejasnosti termínu Romové. Ti, kteří se nazývají Romové, se vnitřně rozčleňují na subetnické podkategorie, tj. např. na Rumungry, Olachy, Manuše, Kalé aj., ale i jinými způsoby a to zejména skrze institut rituální (ne)čistoty, profesní příslušnosti a nejvíce pak rodinnou příslušností, a z těchto způsobů může vyplývat, že pro Romy je jejich příslušnost k etniku sekundární kategorií (Jakoubek, 2003). Místo toho se pokusím o nastínění jednotlivých možností identifikace, o vysvětlení vztahů mezi nimi a vyvození důsledků z hlediska sociálního vyloučení. Moravec (2006) vychází ze tří alternativ: 1) Nositel romské kultury je Rom, 2) Ten, kdo se takto sám identifikuje, je Rom, 3) Rom je ten, za kterého jej považuje majorita na základě jeho „typického vzhledu“.

Romové, kteří jsou nositeli romské kultury, jsou ti, kteří mají osvojený a používají určitý souhrnný začleněný systém norem, hodnot, způsobů řešení problémů, principů a sociální organizace atd., tedy spojitý systém nazvaný jako romská kultura.

Druhá varianta vychází z českého právního řádu, podle kterého je ten, kdo se přihlásí k romské národnosti Romem (Šimíková, 2004). Jak se samotné přihlašování provádí, není v zákoně nijak uvedeno. Je zde vážný nesoulad mezi hodnotami, kde na jedné straně jsou odborné odhady počtu Romů⁹ a na druhé straně počet lidí, kteří se při sčítání lidu přihlásili k romské národnosti. Tento nesoulad vychází pravděpodobně ze strachu Romů ze zneužití statistických údajů, ale částečně také nevhodností, tímto způsobem položené otázky nebo je pro dotazované nesrozumitelná.¹⁰ Sebeidentifikace je situačně podmíněnou záležitostí, člověk se tak může v jednom okamžiku identifikovat jako

---

⁹ V ČR je počet Romů odhadován v rozmezí od 150 000 do 300 000. K romské národnosti se při posledním sčítání lidu přihlásilo pouze 5135 lidí (ČSU, 2011).

¹⁰ Protože lidé nemusí chápat své romství jako národnost, nebo ji chápou jinak než tvůrci dotazníku a tak otázku pochopili jako otázku týkající se státní příslušnosti (Moravec, 2006).

Rom, zároveň jako Čech, a jmenovat se Horváth (Langhamrová – Fiala, 2008; Moravec, 2004).

Způsob poslední vychází z posuzování na základě pro romství přisouzenou kvalitou zevnějšku, často pro typický vzhled, tj. charakteristickou barvu kůže a vlasů. Jak uvádí Moravec (2006), tento způsob se zohledňuje jen proto, že je hojně využíván mezi lidmi, přestože nic jako typický romský vzhled, respektive romský antropologický typ jako vědecký termín neexistuje.

S ohledem na výše uvedené je nutné upozornit na to, že sebeidentifikace, kultura a fyzický vzhled jsou mimoběžné kategorie. Příslušnost ke kulturním vzorcům je získaná v průběhu socializace, ne v rámci biologických charakteristik, neboli ti kteří jsou nositeli kultury Romů, se nemusejí považovat za Romy a ti, kteří se jako Romové identifikují, nemusejí ve skutečnosti používat dané kulturní vzorce. Nositelé romské kultury mohou být světlolvasí a modroocí. Toto nejasné vymezení přispívá k sociálnímu vyloučení takto označených lidí, protože potom dochází ke sloučení těchto rozlišovacích možností. Moravec (2006: 25) chápe problematiku Romů jako „*zčásti masivní groteskní manifestaci mechanismu sebenaplňujícího se prorocství*“ a vysvětluje to příklady, kdy se jedinci stali pouze působením vnějších sil sociálně vyloučenými. Například lidé, se kterými bylo naloženo jako s „nepřizpůsobivými“ jen z důvodu, že je státní orgány identifikovaly jako Romy, kdy výsledek vedl do stádia, kdy se lidé „nepřizpůsobivými“ opravdu stali – například umístěním do ubytovny pro neplatiče, i přes to že neplatiči nebyli.

1.5 Mechanismy sociálního vyloučení Romů

Výchozím bodem je problematika zaměstnanosti. Ke znevýhodnění Romů na pracovním trhu dochází hned v několika oblastech. Jako jeden z hlavních faktorů lze považovat často se u Romů objevující nízký dosažený stupeň vzdělání a stupňující se nedostatek v nabídce pracovních příležitostí pro pracovní síly s nedostatečnou nebo žádnou kvalifikací (Winkler 2005). Určitou roli má i stav zdraví Romů, který je obecně horší, způsobený nevhodnou stravou, bydlením se špatnými hygienickými podmínkami, fyzicky náročnými a rizikovými profesemi anebo nevyhovujícími podmínkami (Kaplan 1999). Dále je také zdůrazňováno špatné nastavení podmínek systému sociálního zabezpečení, které své klienty uvrhuje do tzv. pastí nezaměstnanosti, protože vyplácené dávky jsou srovnatelné svojí výší z výší ohodnocení většiny prací, jež mohou se svojí nízkou kvalifikací provádět. Navíc mohou zároveň s pobíráním dávek vykonávat práci na

„černo“¹¹ tak v pololegální nebo ilegální sféře¹². Zapomenout se nesmí ani na nízkou motivaci pro hledání práce. Obzvláště v případě déle trvající nezaměstnanosti již aktivně novou práci nevyhledává a postupně ztrácí pracovní návyky, což je negativní faktor, který snižuje schopnost znovuzapojení se do pracovního procesu, kdy se nejedná jen o stranu nezaměstnaného, ale i o stranu zaměstnavatele, protože o takovéto dlouhodobě nezaměstnané nemá zájem. Dlouhodobá nezaměstnanost má své důsledky i v oblasti bydlení. Z důvodu nedostatečných finančních prostředků nemohlo mnoho rodin zaplatit nájem a služby týkající se nákladů na bydlení, a tak často byly soudně vystěhovány do bytů horší kategorie, nebo se k tomu rozhodly z důvodu vidiny nízkých nákladů na bydlení samy. Často ale došlo k vystěhování romských rodin, aniž by si neplnily povinnosti vyplývající z nájemní smlouvy (Baršová 2002). Dále docházelo k vytěsnění romských rodin po restitucích, kdy majitelé chtěli finančně zhodnotit svůj majetek. Podobná situace probíhala po privatizaci bytových fondů, ze které byli sociálně slabí prakticky vyloučeni, což také zapříčinilo jejich sociální vyloučení. Pro sociálně vyloučené je konečnou stanicí ubytování v tzv. holobytech, komerčních nebo obecních ubytovnách, kam jsou hlavně umístěováni „nepřizpůsobiví“, ale kde z důvodu ukvapeného nebo nesprávného rozhodnutí skončí i část bezproblémových Romů, pro tyto se však jedná o jedinou možnost, jak zákonně získat vlastní bydlení. Ale i v jejich případě je tímto snížena možnost se dostat zpět do obvyklého standardu bydlení (Rada vlády, 2004; Sekyt, 2004). Další významný problém, který způsobuje špatné uplatnění na trhu práce je nízký stupeň vzdělání. Příčiny výrazné neúspěšnosti romských žáků mají původ nejen v systému českého školství, ale i ve školách jako takových. Samozřejmě další původ školních neúspěchů musíme hledat v rodinách a jejich zázemí. Jako hlavní příčiny můžeme vidět odlišné výchovné způsoby, nedostatečně vyvinutý kulturní kapitál, neodpovídající jazyková kompetence, neexistence kladných profesně-vzdělávacích vzorů, nízká podpora v rodině a její omezená vybavenost po materiální stránce. Škola pak může sociální znevýhodnění svých žáků oslabovat nebo posilovat, pokud nereaguje na zvláštní vzdělávací potřeby těchto žáků a nepromítá je patřičnými způsoby do výuky, nekomunikuje nebo nespolupracuje s rodiči a nezná nebo

---

¹¹ Jedná se o zaměstnání bez uzavření pracovní smlouvy, není odváděna daň a pojistné a často také nedojde k vyplacení mzdy za odpracovanou práci.

¹² Pololegální ekonomika je např. sběr železa, sběr barevných kovů. Do nelegální ekonomiky řadíme např. prostituci, kuplířství, krádeže věcí a obchod s tímto zbožím, drogová problematika, podvody v úvěrové oblasti atd. (Gabal, 2006).

dostatečně nevyužívá nástroje sloužící k překonání sociálního znevýhodnění. Výsledek je většinou to, že romští žáci ze znevýhodněného prostředí ukončí základní vzdělání v množství, oproti neromským žákům, nižším přibližně o 50 procent (Gabal 2009). Svůj účinek mělo a má i téměř automatické přeřazování romských dětí do praktických (dříve zvláštních) škol, bez ohledu na to, že jejich znevýhodnění nespočívá v lehké mentální retardaci, ale v sociokulturním znevýhodnění. Pro učitele je dítě ze sociálně znevýhodněného a etnicky odlišného prostředí zátěž, které se vyhýbají tím, že na základě předsudků a stereotypů směřují rodiče k tomu, aby dali své dítě do jiného typu škol. Dochází také k tomu, že rodiče, pokud praktickou nebo zvláštní školu navštěvovali, sami zažádají o přeřazení svých dětí na tuto školu. Neméně důležitý je pro ně i důvod, že na těchto školách je vysoký počet romských dětí, a proto je považují „za svou“. Tyto školy jsou však důvodem zásadního snížení šancí na dosažení vyššího vzdělání, což přispívá k sociálnímu vyloučení jejich absolventů (Balabánová, 1999; ERRC, 2004).

Většinová společnost se dívá na problematiku sociálně vyloučených oblastí pohledem etnicity nebo rasy (Gabal, 2008). Z tohoto důvodu se často uvádí před výrazem vyloučená lokalita výraz „romská“. Gabal (2006) tímto označením myslí lokalitu obývanou skupinou, jejíž obyvatelé se sami za Romy považují, nebo jsou svým okolím za Romy považováni, a jsou sociálně vyloučeni. Velikost tohoto prostoru může být rozličná, může se jednat o jediný dům nebo ubytovnu, o ulici či celou městskou čtvrť. Tyto oblasti jsou od ostatních oblastí ohraničeny buď symbolicky, tj. označení „špatná adresa“, nebo fyzicky, tj. oddělením od ostatní zástavby uměle vytvořenou zábranou nebo přírodním útvarem, a těchto hranic si jsou vědomi jak obyvatelé těchto oblastí, tak lidé žijící mimo ně.¹³

1.6 Hrozby a rizika ve vyloučených lokalitách

Tuto problematiku je z hlediska hrozeb a rizik optimální analyzovat promítnutím do čtyř rovin. Toto rozdělení vychází z pochopení bezpečnosti, kde na jedné straně figuruje stát, společnost, a na druhé straně se nachází hrozba, která se odvíjí od konkrétní roviny. Každá rovina představuje samostatnou bázi, ale zároveň se výskyt jednotlivých hrozeb

---

¹³ Na území ČR bylo zjištěno 310 sociálně vyloučených lokalit, ve kterých žije odhadem od 60 000 do 80 000 lidí, a to nejenom Romů, kdy jejich počet v některých oblastech nepřesahuje 50 procent (Gabal, 2006).

může přelévat napříč rovinami a mohou mezi nimi existovat příčinné vztahy. Pořadí rovin bylo provedeno z hlediska kvantity, tj. rozsahu jakého se jednotlivá rovina týká, a na kvalitu, která se týká závažnosti pro společnost.

1.6.1 Drobná kriminalita

Nejnižší úroveň hrozeb a rizik vyplývajících ze sociálně vyloučených lokalit zpravidla pokrývá přímo prostor vyloučené lokality a nejbližšího okolí. Jedná se o aktivity, které mají většinou nižší společenskou závažnost, které označujeme jako drobnou kriminalitu s nízkou úrovní nebo žádnou úrovní organizace těch, kteří se jí dopouštějí. I tak je tato úroveň hodně důležitá, protože se v ní nacházejí právě ty případy, které jsou hodně mediálně rozebírány a ve společnosti jsou velmi diskutovány, neboť oběťmi těchto činů jsou hlavně příslušníci většinové společnosti. Mezi nejčastější aktivity patří krádeže, vandalismus, sběr barevných kovů, výtržnictví, železného odpadu, loupežná přepadení, fyzické útoky a šikana dětí (Gabal, 2006).¹⁴

Výzkumy, které probíhaly ve vyloučených lokalitách a byly zaměřeny na kriminalitu, potvrdily, že jako hlavní faktor kriminality zde působí sociální exkluze a z toho vyplývající nashromáždění problémů jako zadlužování, chudoba, různé závislosti a další patologické jevy.¹⁵ Kriminální aktivita na této úrovni je motivována zejména ziskem materiálním, a to s významem opatřit pachatelům prostředky pro obživu, úhradu nájmu a služeb týkajících se bydlení, nákup alkoholu, drog nebo finančně nedostupných předmětů – symbolů společenského statusu – jako je značkové oblečení, elektronika nebo mobilní telefony, které zvyšují ve vyloučené lokalitě prestiž osob, které je nosí nebo vlastní, pro hraní na výherních automatech a také ke splácení dluhů (MV ČR, 2008a).

Pro pochopení, co je důvodem tohoto počínání, si je třeba uvědomit paradox, že život v těchto lokalitách je velmi nákladný. Je to zvláštní situace, kdy kvalita bydlení je

---

¹⁴ Tato rovina je také riziková z hlediska hrozby epidemií, která vychází ze stavu zdraví obyvatel ve vyloučených lokalitách, protože bydlí v nevyhovujících hygienických podmínkách, často mají fyzicky náročnou práci s mnoha riziky, horší životosprávou a horším přístupem ke zdravotní péči. Z těchto důvodů se vyloučené lokality často stávají zdrojem infekčních nemocí (Gabal, 2006).

¹⁵ Tyto výzkumy vyvracejí názor, že kriminalita pochází z etnicity. Etnicita není příčina, ale z důvodu etnicity se mohou ocitnout ve vyloučených oblastech, a to může být důvodem zvýšené kriminality (Mazel, 2006).

výrazně špatná, ale za nájemné a služby jsou nuceni nájemníci platit částky, které odpovídají standardnímu ale někdy i nadstandardnímu bydlení, které se nachází vně této lokality. Totéž většinou platí i pro ceny v obchodech v blízkosti vyloučených lokalit. Možností přestěhování ze sociálně vyloučených lokalit jsou velmi málo, většinou jsou požadovány kauce ve výši několikanásobku měsíčního nájmu, takže jim nezbývá než se s touto realitou smířit. Nezaměstnanost a chudoba snižují sebevědomí, což vyloučení nezřídka kompenzují předměty, které jsou důležité pro vytváření postavení v lokalitě. Toto však vede často k zadlužení u lichvářů nebo u nebankovních institucí, které půjčují na vysoký úrok. Tímto krokem se však obyvatelé vyloučených lokalit dostávají do začarovaného kruhu dluhů a splátek, ze kterého se dostávají jen velmi obtížně. Alternativou k sociálním dávkám je nejčastěji práce bez pracovní smlouvy, prostituce nebo majetková kriminalita (Hajská – Poduška, 2006; Mazel, 2006).

Výzkumy se shodují v tom, že pro obyvatele vyloučených lokalit kriminalita, sociálně patologické jednání a nezákonné ekonomické aktivity není něco negativního, nýbrž tyto aktivity považují za oprávněný způsob jak se uživit a zajistit si finanční prostředky. Z bezpečnostního hlediska představují velkou hrozbu děti, které vyrůstají ve vyloučených lokalitách, a které přejímají výše popsané aktivity jako standardní normu, taktiku chování používanou v rámci uspokojování svých tužeb nebo potřeb či při řešení konfliktů, a pro které je pak mnohem složitější přizpůsobit se úrovni většinové společnosti. V těchto lokalitách pozitivní vzory existují, ale představují je hlavně aktéři ilegální sféry, to je s pohledu většinové společnosti zločinci, kteří jsou respektováni dětmi, ale také generací starších¹⁶ (Morvayová, 2009; MV ČR, 2008a).

1.6.2 Organizovaný zločin

Předchozí kapitola ukázala, po jaké cestě se často ubírají osudy životů lidí v důsledku sociálního vyloučení. K postiženým patřila převážně ta část většinové společnosti, která se může dostat do kontaktu se sociálně vyloučenými.

---

¹⁶ Jednu z důležitých rolí zde hraje strach ze zločinců, kteří šíří dojem o své nepostižitelnosti pomocí různých pověstí o své moci nebo svých schopnostech (Křištof, 2006b).

Tato rovina se soustředí na tu část, která na sociálně vyloučených parazituje, a kterou můžeme považovat za více závažný druh trestné činnosti, která má větší organizovanost nebo se přímo jedná o organizovaný zločin. Mezi pachatele již nepatří jen obyvatelé vyloučených lokalit, ale i osoby nebo skupiny pocházející z většinové společnosti. Tyto zločinecké struktury jsou hrozbou nejen v interakcích s lidmi ve vyloučených lokalitách, ale také vůči celé společnosti, protože zisky z těchto lokalit mohou být směřovány k financování dalších aktivit, které jdou přímo proti demokratickým principům a právnímu řádu České republiky. Z toho vyplývá, že rovina nezahrnuje nejen prostor vyloučené lokality, ale může se rozšířit daleko za její hranice, a to na území města, kraje nebo i na území celého státu. Mezi nejtypičtější témata patří lichva, zahrnující násilné vymáhání dluhů, finanční podvody, kuplířství, obchod s kradeným zbožím, vydírání pomocí nucené práce a poskytování nelegálního zaměstnávání, distribuce a prodej drog, či jejich výroba aj. (Socioklub, 2009).

Mezilidské vztahy, ve vyloučených lokalitách, jsou místy více strukturovanější než v majoritní společnosti a jsou v podstatě založeny na principu konkurence (Šimáček 2008). Některé ze studií vypovídají o rozdělení na starousedlíky a novousedlíky, jiné berou v potaz členění Romů na Olachy a Rumungry anebo i na základě rodinné příslušnosti. Také se zde vyskytují různá uskupení zneužívající situace ve svůj prospěch, kdy jejich představitelé zaměřují pozornost pryč od svých ilegálních aktivit pomocí vytváření různorodých občanských sdružení a snaží se tak vystupovat, před majoritní společností, jako autority, se kterými lze komunikovat či řešit problémy v dané lokalitě. V těchto lokalitách jsou často, pachateli organizované trestné činnosti, provozovány restaurace, zastavárny, bary nebo herny, které se zde vyskytují ve velkém množství (Brož – Kintlová – Toušek, 2007; Kašparová – Ripka – Sidiropulu Janků, 2008; Mazel, 2006).

Lichva je řazena k nejčastějším a nejvíce závažným sociálně patologickým jevům ve vyloučených lokalitách, která spojuje různé typy kriminality, které mají souvislost s jejím výkonem – omezování osobní svobody, poškozování majetku, vydírání, znásilňování, fyzické napadání, kuplířství aj. Krištof (2006b) neztotožňuje lichvu s romskou kulturou, neboť její rozšíření souvisí se sociálním a ekonomickým propadem po roce 1989 u značné části Romů. Lichvou se v současnosti zabývají taktéž lidé z majoritní společnosti. Pro lichvu s romskými rysy bude typické, že ji bude vykonávat některá ze silnějších skupin, s klanovou strukturou, jejíž síla je závislá na počtu mužských členů,

materiálnímu zabezpečení anebo dobrými vztahy s představiteli moci, tj. s policií nebo se státními úředníky.

Lichváři se neomezují jen na půjčování peněz. K dalším aktivitám nejčastěji patří nabídka ubytovacích služeb, nabídka práce, včetně jejího zprostředkování pro jiné zájemce o pracovní síly, obchodování se zbožím a s potravinami, ale také zápůjčka automobilů či zprostředkování telefonních hovorů. Ve všech případech zvyšuje přírážku a jako cíl má prohlubování závislosti svých obětí na svých službách, což často nese znaky otroctví (Budilová – Hirt – Moravec – Jakoubek, 2005). V poslední době však dochází k přizpůsobení lichvářů konkurenci, ve formě nebankovních institucí poskytujících půjčky s vysokým úrokem, kdy zvýhodňují své klienty (Socioklub, 2009). Pokud se toto přizpůsobení stane trendem, lze z toho vyvodit, že se lichváři více zaměří na jiné metody výdělků, jež jsou již v sociálně vyloučených lokalitách zavedené. Křištof (2006b) zmiňuje především problematiku drog, obchodování s lidmi a organizování prostituce. V těchto aktivitách je častá spolupráce mezi vyloučenými Romy a Čechy z většinové společnosti. Zatímco prodej drog probíhá přímo ve vyloučených lokalitách, prostituce a s tím související obchod s lidmi, kteří jsou k nám dovezeni ze zemí východní Evropy, je činnost, která je vykonávána hlavně mimo vyloučenou lokalitu, avšak mnohokrát řízená zevnitř.

V daných oblastech je působení kriminálních aktivit usnadněno z důvodu malého sociálního kapitálu exkludovaných, jež je důležitý pro účinné vymáhání občanských práv. Z části je to způsobeno i nečinností státních institucí, které se nedostatečně nevěnují těmto lokalitám, což u mnoha obyvatel těchto vyloučených lokalit vyvolává domněnku, že kriminalita, která se jich týká ať už jako obětí či pachatelů, je téměř nepostižitelná.¹⁷ Nízké

---

¹⁷ Podle Vaňkové (2008) má svůj díl viny na reprodukci sociálního vyloučení i policie. Na některých odděleních je vytvořen systém k odrazení obětí trestné činnosti od podání oznámení. Tento systém je označován jako systém Brána. Takto se nazývá, protože začíná při vstupu na oddělení policie, na recepci. V tomto systému je Rom, jinak řečeno sociálně vyloučený, automaticky brán jako pachatel a ne-Romové, jinak řečeno slušní lidé, jsou bráni automaticky jako oběti. Protože ne-Romové mají větší schopnost se domoci se svých práv, nenechají se tak často odradit od podání trestního oznámení a proto jim policie údajně vychází více vstříc, zatímco potřeby vyloučených jsou ignorovány. Policisté se například věnují jen určitým věcem, jako jsou krádeže, ale nevěnují se například drogové problematice, i když ví, že se v dané lokalitě vyskytuje.

Policisté často ignorují oznámení domácího násilí, protože si myslí, že toto jednání je normální a nechtějí se těmito záležitostmi uvnitř rodin zabývat. Tento systém má původ v lenosti jednotlivců, ale i v hodnocení práce policie, založeném na objasňování případů, proto se policisté snaží vyhybat nahlášení případu, kde je vysoká pravděpodobnost neobjasňování.

právní povědomí obyvatel vyloučených lokalit pak způsobuje deformovaný výklad práva uvnitř této lokality, která vede k nevědomému kriminálnímu či sociálně deviantnímu jednání. Oběti trestné činnosti, z důvodu nevědomosti, neuplatňují výkon práva pomocí příslušných institucí, ale vlastní činností se pokoušejí dosáhnout spravedlnosti, a to jakoukoliv cestou (MV ČR, 2008a).

1.6.3 Interetnický konflikt

Po úvaze, kterého prostoru se primárně týká třetí rovina, lze ji oprávněně přiřknout vyšší závažnost. Na straně většinové společnosti se většinou nerozlišuje mezi vyloučenými a nevyloučenými, proto jsou negativní projevy sociálního vyloučení připisovány Romům jako celku. Odpor majoritní společnosti vůči Romům je úkazem trvajícím mnohem déle, než jsou současné lokality výskytu vyloučených Romů. Ale tyto územní koncentrace jsou v dnešní době nejdůležitějším a nejexponovanějším zdrojem napětí mezi oběma skupinami a jejich existenci můžeme vnímat jako utvrzování předsudků a stereotypů většinové společnosti. Hrozbou zde není jen interetnický konflikt jako takový, ale i s ním související politický extremismus a jeho důsledky.

Etnické menšiny, v čele romskou menšinou, jsou stěžejním tématem, na němž se zviditelňuje a profiluje pravice. Druhy činností jejich představitelů jsou ve vztahu k menšinám velmi široké. Většinově zaujímají negativní postoj hraničící až s nepřátelstvím, který bývá často skrytý jako projev nesouhlasu s jejich zvýhodňováním a pozitivní diskriminací. Členové krajní pravice, protože jsou si vědomi narůstajícího napětí a z toho vyplývající silné kritiky většinové společnosti vůči Romům, se tímto způsobem snaží získávat popularitu skrz neustálé zviditelňování negativních společenských jevů spojovaných s Romy. Toto poukazování se transformuje i v útoky verbální a násilné, příkladem ultrapravicových názorů jsou diskuze o sterilizaci, vystěhování nebo skutečné likvidaci Romů (Mareš – Strmiska, 2002; Rataj, 2006). Stále častěji dochází k tzv. spanilým jízdám, což je výraz zavedený Národní stranou pro demonstrace, které organizuje ve městech s vyšším výskytem vyloučených lokalit (MV ČR, 2008c). V současnosti je této strategie využíváno při aktivitách Dělnické strany sociální spravedlnosti (DSSS), případně

System Brána spočívá v ignorování určitých trestních činů a přestupků ve statistikách policie, což je zdrojem dalšího posilování stereotypů a předsudků o vyloučených jako o hlavních adeptech na pachatele, ale také snižuje zájem o domáhání se svých práv a způsobuje snížení důvěry v policii.

Autonomními nacionalisty. Jako příklad těchto spanilých jízd uvádím pochod Janovem v Litvínově v roce 2008, Přerovem v roce 2009 nebo pochody ve městech Šluknovského výběžku v roce 2011.

Konkrétně případ z Janova ukazuje nejzřetelněji, jakým problémem je zvyšující se napětí mezi jednotlivými etniky ve vyloučených lokalitách a jejich okolí, protože stoupence DS podpořili i někteří místní Češi (Romea, 2008).

1.6.4 Sociální konflikt

Poslední rovinu primárně vymezuje území státu, definována je jako makroúroveň vyloučených lokalit. Pro správné pochopení hrozeb v ní lokalizovaných, musíme se vrátit k úvahám o jevu sociálního vyloučení. Ten poukazuje hlavně na nefunkčnost či kolaps některých složek právního, sociálního nebo ekonomického systému státu. Podle Mareše (2006), mezi hlavní hrozby vyloučení, z toho vyplývající vznik nebo rozšíření vyloučených lokalit nepatří vysoká kriminalita, která více ohrožuje stále obyvatele těchto lokalit než širší společnost, ale hrozba nejvyššího rizika je ve skutečnosti odklon vyloučených jedinců od hodnot hlavního proudu společnosti. Obyvatelé vyloučených lokalit se prakticky stávají cizinci ve vlastním státě, protože je jim znemožněno uplatnění svých občanských práv. Dochází k ohrožení sociální soudržnosti a ke zpochybňování oprávněnosti společenského řádu, protože majorita ztrácí nad vyloučenými obyvateli přímou kontrolu a v případě obyvatel vyloučených lokalit také nepřímou kontrolu a to v důsledku rozpadu jejich hlavních institucí jako systému vzdělávání, trhu práce, politických stran či církve.

Sociální konflikt, který by se transformoval z morální sféry do praktické podoby, s vysokou pravděpodobností nehrozí, protože se týká poměrně malé části společnosti. Každopádně je potřeba zdůraznit, že odhady o počtu vyloučených obyvatel nejsou uzavřené a množství obyvatel vyloučených lokalit se může nadále zvyšovat, například důsledkem finanční krize, čímž se samozřejmě zvyšují rizika hrozeb vyplývajících ze sociálně vyloučených lokalit. Existence těchto vyloučených lokalit již nyní představuje velkou ekonomickou zátěž pro státní rozpočet. Stát musí vydávat značné částky na vyloučené skrze sociální dávky, investic do bytového fondu a infrastruktury, rekvalifikační kurzy, prevence sociálně patologických jevů a taktéž řešení jejich následků, zajišťování bezpečnosti, zprostředkování sociálních služeb a obecně personálu specializovaného na spolupráci s vyloučenými atd.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

2 METODOLOGIE

2.1 Vybrané způsoby měření kvality života

Před výčtem vybraných způsobů měření kvality života by bylo vhodné definovat význam termínu kvalita života.

Slovník sociální práce definuje kvalitu života jako:

Komplexní kritérium používané k hodnocení efektivity sociální péče. Jde o ekvivalent „zisku“ v ekonomickém uvažování. Opírá se buď o širší definici zahrnující zdraví, sociální postavení, mezilidské vztahy, materiální podmínky, přehled denních aktivit apod., nebo o jedno měřítko, např. o životní spokojenost. Závisle na pojetí se kvalita života dá kvalifikovat souborem hodnot, nebo jednou hodnotou. Nástrojem užívaným k hodnocení kvality života jsou obvykle sebesposuzující škály, dotazníky, strukturovaný rozhovor, někdy i posouzení jinou osobou. Kombinace metod při zjišťování kvality života je vždy vhodnější než se spoléhat na validitu jedné metody. Kvalitu života však až na výjimky nelze určovat nezávisle na informacích od posuzovaného člověka (Matoušek, 2003).

Světová zdravotnická organizace (WHO) definuje kvalitu života jako:

„To, jak člověk vnímá své postavení v životě v kontextu kultury, ve které žije, a ve vztahu ke svým cílům, očekáváním, životním stylům a zájmům“ (Dragomirecká, 2006).

Agentura pro sociální začleňování v romských lokalitách definuje kvalitu života jako:

Stav, kdy značná část obyvatel získá přístup ke vzdělání, začne pracovat a dosáhne na lepší bydlení (MPSV, www).

Metod měření kvality života je celá řada. Obecně je můžeme rozdělit do tří základních skupin (Křivohlavý, 2002):

- Hodnotitelem kvality života je druhá osoba
- Hodnotitelem kvality života je sama daná osoba
- kombinované (smíšené) metody

Jako první způsob bych uvedl *Užití hrubého domácího produktu, jako kritéria kvality života společnosti*. Tato metoda vychází ze zdánlivě logického předpokladu, že v zemích, kde je vysoká míra hrubého domácího produktu, a tedy vysoká míra konzumu, je zároveň vysoká kvalita života (Možný, 2002).

Další metodou je *Index lidského rozvoje (Human Development Index – HDI)*. Index lidského rozvoje určuje kvalitu lidského života na základě tří faktorů – lidského zdraví, úrovně vzdělanosti a hmotné životní úrovně. Lidské zdraví je pro účely vyhodnocování HDI zjednodušeno na průměrnou očekávanou délku života při narození. Úroveň vzdělanosti je určena jako podíl gramotného obyvatelstva a jako kombinovaný podíl populace z příslušné věkové skupiny navštěvující školy prvního, druhého a třetího stupně. Hmotná životní úroveň je zjednodušena jako hrubý domácí produkt na osobu v USD, který je přepočítáván na paritu kupní síly.¹⁸

K dalším metodám patří *Dotazník SQUALA (Subjective Quality of Life Analysis)*. Tento dotazník vznikl v roce 1992 ve Francii. V dotazníku je uvedeno přibližně dvacet (počet se liší podle verze) oblastí, jako je např. zdraví, rodina, mezilidské vztahy, peníze, politika, bezpečí, práce apod. Respondent nejprve u každé oblasti vyznačí důležitost, jež jí přisuzuje (na škále: nezbytné – velmi důležité – středně důležité – málo důležité – bezvýznamné). Poté respondent u každé oblasti napíše svou spokojenost s danou oblastí ve svém životě (na škále: zcela spokojen – velmi spokojen – spíše spokojen – nespokojen – velmi zklamán) (Dragomirecká, 2006).

Metoda *SEIQoL (Schedule for the Evaluation of Individual Quality of Life)* vychází z individuálního pojetí kvality života, které vychází z respondentova vlastního systému hodnot. Respondent sdělí pět nejdůležitějších životních cílů a míru svého uspokojení s každým z těchto cílů. Míra uspokojení se uvádí v procentech od 0 % (nejsem vůbec spokojen s daným cílem) do 100 % (jsem zcela spokojen s dosahováním daného cíle). Poté respondent určí pořadí důležitosti mezi uvedenými pěti cíli tak, že jim přiřadí míru důležitosti v procentech takovým způsobem, aby ve výsledku tvořil součet procent všech

---

¹⁸ Srov. UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE: CENTRUM PRO OTÁZKY ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ, *Index lidského rozvoje (Human Development Index – HDI)*, [online], dostupné na: <<http://www.cozp.cuni.cz/COZP-39.html>>.

cílů 100 %. Na závěr je ještě možno zařadit tzv. teploměr spokojenosti se životem, což je linka, kde levý konec značí „je to tak špatné, jak jen to je možné“ a pravý konec značí opak „je to tak dobré, jak jen to může být“. Respondent na lince vyznačí křížek na libovolný bod, který označuje jeho stav (Křivohlavý, 2002).

2.2 Charakteristika výzkumné lokality

Lokalita vznikla z ubytovny původně určené pro zaměstnance Zbrojovky Brno, jejíž areál se rozkládá za nedalekým železničním náspem. Po zániku podniku Zbrojovka Brno začala poskytovat krátkodobé ubytování pro dělníky obecně. Od této doby je v rukou soukromého podnikatele.

Vzhledem k tomu, že se jednalo o jedno z mála zařízení, které přijímalo také Romy a děti, začalo zde v průběhu roku 2008 docházet ke kumulaci Romů. Toto bylo také způsobeno bytovou situací a urbanistickými proměnami v lokalitě Cejl a okolí.

Lokalita jako taková se skládá z jednoho bytového domu, o jednom vchodu a čtyřech podlažích s celkovým počtem 48 bytových jednotek. Dispozičně se jedná o bytové jednotky 1+1, se sociálním zařízením (WC a koupelna) v každé bytové jednotce. Nájemné za tyto bytové jednotky je velmi vysoké, nájem za měsíc činí 10.500,- Kč plus zálohy za energie. Energie jsou rozpočítávány z centrálních měřidel neprůhledným způsobem. Celkový nájem za měsíc se pohybuje kolem částky 15.000,- Kč.

V romské sociálně vyloučené lokalitě trvale žije 200 obyvatel. Z tohoto množství je cca 180 Romů.

Jako v téměř každé jiné sociálně vyloučené lokalitě je i zde vysoké procento nezaměstnaných, až 80 % obyvatel. Většina obyvatel má základní vzdělání. Drtivá většina obyvatel této ubytovny je závislá na pobírání sociálních dávek. Vyskytují se zde sociálně patologické jevy, jako je kriminalita, gamblerství nebo užívání drog.

2.3 Charakteristika informantů

Z důvodu zachování anonymity respondentů jsou jejich jména pozměněna.

Leona, 43 let

Žije s partnerem a má 3 děti, má dokončené základní vzdělání, nedokončené učiliště se zaměřením na zemědělskou výrobu. V současnosti je na mateřské dovolené. Nejstarší dceři je 16 let, nejmladší dceři jsou 2 roky. Rodina je závislá na sociálních dávkách nebo na příležitostném jednorázovém přivýdělku. Na konci měsíce jim žádné finance navíc nezůstávají. Bydlí v ubytovně soukromého majitele, v bytě 1+1, a to již 6 let.

Robert, 42 let

Žije a partnerkou a má 3 děti, má dokončené základní vzdělání. V současnosti je nezaměstnaný, občas chodí na jednorázové přivýdělky na stavby. Rodina je závislá na sociálních dávkách. Finančně jsou na tom tak, že na konci měsíce jim nezůstanou žádné peníze navíc. Situaci neřeší úvěry nebo půjčkami na vysoký úrok. Bydlí v ubytovně soukromého majitele, v bytě 1+1, a to již několik let.

Adam, 35 let

Žije s partnerkou a má 5 dětí, je vyučený zedník. V současnosti nemá žádné trvalé zaměstnání, chodí na příležitostné „fušky“ nebo na práci „načerno“. Rodina je závislá na sociálních dávkách, kdy na konci měsíce jim nic z finančních prostředků nezůstane. Bydlí v ubytovně soukromého majitele, v bytě 1+1, již 4 roky.

Dana, 40 let

Žije s partnerem a má 4 děti, vzdělání má základní, nedokončené učiliště s oborem prodavačka. V současné době je na mateřské dovolené. Občas si „načerno“ přivydělává. Peníze jí na konci měsíce vychází, ale nic jí nezůstane. Bydlí v ubytovně soukromého majitele, v bytě 1+1, již 4 roky.

Marie, 43 let

Žije s manželem a s jedním dítětem. Vzdělání má základní, nedokončené učňovské se zaměřením na sklářství. V současné době je na mateřské dovolené. Je závislá na sociálních dávkách. Je na ni uvaleno několik exekucí, kdy ani jednu nesplácí, protože z důvodu velmi špatného zdravotního stavu nepracuje. S finančními prostředky vychází, na konci měsíce ji nic nezůstane. Bydlí v ubytovně soukromého majitele, v bytě 1+1, již 4 roky.

2.4 Cíl výzkumu

Cílem mé bakalářské práce bylo zjistit, jak se žije obyvatelům sociálně vyloučené lokality, s jakými problémy se potýkají. V rámci této práce jsem uskutečnil několik polostrukturovaných rozhovorů s vybranými informanty. Cílovou skupinou byli dospělí Romové.

Výzkumná otázka: Jak se žije Romům v sociálně vyloučené lokalitě?

Výběr informantů jsem provedl za pomoci pracovníka sociálního odboru ÚMČ Židenice panem Mgr. Jaroslavem Kundrátem, který do sociálně vyloučené lokality pravidelně dochází v rámci výkonu svých pravomocí. Budoucím informantům byl vysvětlen záměr a cíl výzkumu, počet otázek, informace o tom, že rozhovor bude natáčen diktafon a hlavně byli ujištěni o tom, že bude zachována anonymita. Rozhovory probíhaly přímo v bytech respondentů v sociálně vyloučené lokalitě. Po skončení rozhovoru dostal každý respondent malou odměnu, která ale asi více potěšila děti, které byly často přítomné při rozhovoru.

Výzkumný vzorek tvořilo 5 dospělých Romů, ve věku od 35 let do 43 let, žijící dlouhodobě v sociálně vyloučené lokalitě v Brně na ulici Markéty Kuncové 2. Respondenti byli 3 ženy a 2 muži.

2.5 Sběr dat

Sběr dat proběhl v měsíci lednu v roce 2013, rozhovor jsem nahrával na diktafon a po té převáděl do písemné podoby, během rozhovorů jsem zaznamenával stručné doplňující poznámky z odpovědí respondentů, které jsem po té využil při převádění audiozáznamu do psané formy.

Otázky jsem se snažil vytvořit co nejjednodušší, nepoužívat odborné výrazy či fráze, což by mohlo mít za následek nepochopení ze strany Romů a zároveň se tím snížil čas na případné další vysvětlování otázky při rozhovoru.

Otázky v rozhovoru:

- 1) *Uveďte prosím svůj věk, pohlaví a nejvyšší dosažené vzdělání.*
- 2) *Kolik členů rodiny zde bydlí? Uveďte prosím, počet dětí nebo dalších členů rodiny*
- 3) *Jaké skutečnosti Vás vedly k tomu, že jste se přestěhoval/a do této lokality?*
- 4) *Jak se Vám tu žije, chtěl/la byste něco změnit?*
- 5) *Uveďte, prosím klady a záporny žití v této lokalitě.*
- 6) *Zkoušel/a jste se někdy přestěhovat? A proč? Jak to dopadlo?*
- 7) *Jak je to ze zaměstnaností? Máte práci, sháníte ji? Práci sháníte lehce, těžce?*
- 8) *Co si myslíte o vzdělání? Má cenu, nemá cenu? Vedete ke vzdělání své děti?*
- 9) *Jaké máte zkušenosti s většinovou společností? Uveďte prosím jednu pozitivní a jednu negativní zkušenost.*
- 10) *Setkal/a jste se s diskriminací, kolikrát a proč?*
- 11) *Jak myslíte, že vnímá většinová společnost tuto lokalitu?*
- 12) *Jak myslíte, že vnímá většinová společnost Romy?*
- 13) *Pokud byste mohl/a něco na svém životě změnit, co by to bylo a proč?*

Doplňující otázky:

Jak velký je Váš byt a v jakém je stavu? Kde jste bydlel/a před tím? Byl/a jste v zahraničí? Kde a jak dlouho, proč jste se vrátili, chtěli byste zpátky? Myslíte, že to, že bydlíte v této lokalitě, nějak ovlivňuje Váš život? Co považujete v životě za nejdůležitější? Bojíte se o sebe, své děti, svou rodinu? Jak zvládáte finanční situaci své rodiny? Pomáhá nebo Vám pomohla nějaká místní neziskovka? Jak vycházíte s místními úřady? Jsou Romové součástí této společnosti?

Výzkum v mé bakalářské práci jsem provedl pomocí kvalitativních metod práce. Kvalitativní metodou rozumíme jakýkoliv výzkum, jehož výsledků se nedosahuje pomocí statistických procedur nebo pomocí jiných metod kvantifikace. Může se jednat o výzkum týkající se života lidí, chování nebo vzájemných vztahů.

Zejména vhodný je kvalitativní výzkum v oblasti, kde je cílem porozumět subjektivním zkušenostem jedinců nebo skupiny, působení sociálních, kulturních a politických faktorů a interakcím mezi jedinci a prostředím. V kvalitativním výzkumu se

výzkumné otázky týkají třech oblastí. První oblast je popis a interpretace významů, které přisuzují jedinci situacím a jednáním. Druhá oblast se týká jazyka jako prostředku komunikace a interakcí v dané sociální skupině. Třetí oblast je vytváření teorií zkoumáním konfigurací a kontingencí v kvalitativních datech (Strauss – Corbinova, 1999).

Metodu rozhovoru jsem zvolil polostrukturovaný rozhovor, jehož výhodou je, že obsahuje základní okruhy otázek, jejichž pořadí není nutné dodržovat, otázky lze přizpůsobit dané situaci, nebo se mohou doplňovat o další otázky. Cílovou skupinou mé bakalářské práce jsou dospělí Romové.

2.6 Zpracování výzkumu

„Kódování představuje operace, pomocí nichž jsou údaje rozebrány, konceptualizovány a opět složeny novými způsoby. Je to ústřední proces tvorby teorie z údajů“ (Strauss – Corbinova, 1999). Je to vlastní proces analýzy dat, jejímž kritériem je právě kódování. Mezi základní a současně hlavní typy kódování patří otevřené, axiální a selektivní. Všechny rozhovory jsem natáčel na audio záznam a po té doslovně převedl do písemné podoby, tzv. doslovná transkripce. K zachování autentičnosti jsem ponechal původní dialekt informantů. Získaná dat z rozhovorů jsem v další fázi analyzoval formou otevřeného kódování: „Otevřené kódování je proces rozebírání, prozkoumávání, porovnávání, konceptualizace a kategorizace údajů“ (Strauss – Corbinova, 1999). Nejprve bylo potřeba nalézt klíčové jevy, tyto jsem označil jmény (kódy), ty se po té srovnávaly, zjišťovaly se souvislosti mezi nimi, seskupovaly se do kategorií. Po vytvoření hlavních kategorií jsem se k nim opakovaně vracel, měnil, upřesňoval, apod. až do doby, kdy došlo k jejich ustálení.

Výzkumné šetření jsem prováděl s 5 respondenty. Protože se nejedná o reprezentativní vzorek, nelze z výsledku výzkumu učinit závěr, který by se uplatnil na celou populaci Romů žijící v romských sociálně vyloučených lokalitách v ČR.

2.7 Interpretace výsledků

Kategorie 1: Jak se žije v sociálně vyloučené lokalitě

Špatné bydlení zvyšuje vyloučení místních obyvatel.

„Už tady žiju šest let. Voda tady teče jenom ráno nebo večer. Topení funguje, ale jenom když je venku velká zima, to pak zatopí. Pak se nám dělá plíseň, máme i v obou pokojích. Pračku tady nemáme. Funguje tady jedna pračka na celou ubytovnu, všichni musí prát jenom tam“ (Leona).

„Mě vcelku to ani nějak moc nevádí, ale... žijeme tady jen kvůli děckám. Kdyby byla možnost jít jinam, do jiné části nebo většího bytu tak jdem hned. Ale ta možnost tady není“ (Dana).

„Strašně, žádnéj zázrak, nelíbí se mi tady peníze za bydlení, furt se něco platí a nic z toho není“ (Adam).

„Několikrát na nás vltli skini, není to tu vůbec bezpečné“ (Robert).

„No prostředí tady není špatný, lidi kolem nejsou špatní, ale ty podmínky, třeba teplá voda teče jenom dvakrát denně a to topení. Voda a topení je důležitá hlavně kvůli dětem. Když vylezete rozehřátý z koupelny a nefunguje topení, tak to je tak na zápal plic. Je to tady spíš pro lidi co přes den pracujou a pak se sem přijdou vyspat, ne pro rodiny s děckama“ (Marie).

Informantům se ve vyloučené lokalitě nežije dobře. Často se setkávají s hanlivým označením jejich lokality. Vyloučené prostředí s všeobecně známou adresou v očích veřejnosti ztěžuje přístup jejich obyvatel k veřejným službám. Nemožnost změny lokality, podpořená nezájmem úřadů a veřejnosti zvyšuje segregaci obyvatel.

Kategorie 2: Drahé a hygienicky nevyhovující bydlení

Velikosti bytů, technický stav a hygienické podmínky, včetně společných prostor v domě, neodpovídají požadavkům na bydlení rodin s dětmi a hlavně neodpovídá výšce nájemného.

„ Byt je to 1+1, dvě místnosti, koupelna a záchod s malou předsíní. Podívejte se sám, plíseň je v obou pokojích, protože nejede topení. Pro děcka to není dobrý, mám strach, že budou nemocné“ (Marie).

„Platíme tady za nájem 10.500,- Kč, to jen za bydlení. Za elektřinu a vodu se platí zvlášť, ale do toho vůbec nevidíme, je jedno kolik prosvítíme nejsou tady hodiny v bytě. On (majitel) nám dá účet na dva nebo tři tisíce za elektřinu. Já jsem mu říkal, že je to moc, že jenom vaříme nebo svítíme. Takže jsme platili i 16 nebo 17 tisíc za měsíc“ (Robert).

„Tady když chcete vyprat, tak jedna pračka stojí 30 korun, a to jsou vždycky tak 3 nebo čtyři takže 90 nebo 120 korun. A pračka je tady jenom jedna na celý barák. Když nemám peníze tak musím jít vyprat k sestře“ (Leona).

Informanti nejsou spokojeni s velikostí jejich bytů, chtěli by větší byt, aby jejich děti nemuseli spát v jedné místnosti s nimi. Byty jsou ve velmi špatném stavu, plísně v bytech by mohly ohrozit zdravotní stav jejich dětí.

Kategorie 3: Zaměstnanost

V současné době je málo práce pro většinovou společnost, takže pokud je žadatel Rom je pracovních příležitostí minimum. Toto vede k napjatému rozpočtu rodin. Příjem rodin je závislý na pobírání sociálních dávek, na práci „načerno“ nebo jednorázových pracovních příležitostech.

„Já jsem teď na mateřské, předtím jsem pracovala načerno, normálně jsem pracovala myslím před devadesátým čtvrtým, v roce 2007 nebo 2008 jsem dělala normálně, hrabala jsem trávník, uklízela smetí na ulici, pro město jsem dělala skoro dva roky“ (Leona).

„No já chodím občas na fušky víte. Dřív jsem dělal na Slovensku v bani, ale tam to potom zavřeli a všechny propustili“ (Adam).

„Zatím jsem nezaměstnaný. Dělal jsem načerno na stavbě. Občas mám nějakou fušku. Ale myslím si, že je to tak lepší než kdybych měl stále zaměstnání“ (Robert).

„Jsem na mateřské a občas si přivydělám. Já jako ženská se líp chytám jak třeba chlapi. Na určitý práce jo. Třeba jednorázově na 2 dny a peníze na ruku. Uklízení nebo umývání oken. Pokud se člověk nebojí práce tak si ji najde, ale kdyby to zjistili na sociálce tak jsem bez peněz“ (Dana).

Romové se při hledání zaměstnání setkávají s různými překážkami. Jedná se hlavně o diskriminaci ze stran zaměstnavatelů, jejich neochotu a strach přijímat Romy na pracovní pozice. Dále se jedná o ponižující jednání při pracovních pohovorech. Při telefonickém kontaktu jim práci slíbí, ale při osobním setkání ji většinou nedostanou. Paradoxem je, že většinová společnost vyčítá Romům nejvíce závislost na sociálních dávkách.

Kategorie 4: Vzdělání

U všech respondentů je vzdělání důležité a chtějí své děti vést k tomu, aby se vyučili v nějakém učňovském oboru.

„Já by som chtěl, aby se učili, aby se měli dobře. Chtěl bych, aby se učili řemeslo. Ale nevím jak to udělám, když nemám peníze“ (Adam).

„Chci, aby se učili, aby se měli líp. Základ je řemeslo a pak jak budou chtít. Děti se učí dobře“ (Robert).

„Holka měla minulý týden 18 let, dodělává si kurz místo 9. třídy a čeká rodinu. My jsme ji nadávali, když otěhotněla, chtěli jsme aby se šla učit. Prvně s tím souhlasila, ale teď už má myšlenky jinde. Dneska pokud nemáte papír tak nejste nic. I na blbou uklízečku chtějí papír, takže bez papíru se nikde nechytáte. Vzdělání je základ. Pokud se děcka budou učit budou se mít líp. Nedívali by se na ně jak na spodinu“ (Dana).

„U mě je to zbytečný. Moje dcera se učila bez problémů 2 roky. Všechno bylo v pořádku. Učila se na cukrářku. Ale chytla se party tady na ubytovně a nechala toho“ (Marie).

Informanti uvedli, že jejich nedostatečné vzdělání je téměř automaticky vylučuje z trhu práce. Svě děti se snaží vést ke vzdělání, ale vliv okolí v ubytovně jejich snahu dost často vyruší.

Kategorie 5: Co si o nás myslí okolí ubytovny

„No rozhodně ji tady nechcou, že by se měla úplně zrušit, že tady Cigáni dělají zle“ (Marie).

„Nejraději by zrušili. Ale mluvila jsem tady s jednou paní, která řekla, že ví že je to romská ubytovna, ale neháze všechny do jednoho pytle. Ví, že tady jsou i slušní a že nechápe majitele, který sem shromažďuje to nejhorší“ (Dana).

„Monstrum. Už od pohledu to vypadá jako kriminál a to to většina neviděla vevnitř“ (Adam).

„Všichni říkají: Hrůza, hrůza, hrůza...“ (Robert).

„No kolikrát chtěli psát petici na to. Asi to tady vidí špatně. Chodí si tady stěžovat na děcka, že hází kameny na autobus co jezdí kolem“ (Leona).

Informanti uvedli, že okolí je vnímá velmi negativně a mají pocit, že by byli nejraději, kdyby ubytovna zmizela.

Kategorie 6: Bydlení tady je konečná

„Kdyby něco bylo, tak bych se přestěhovala hned. Jenže když jsem si někde sehnala ubytování, chtěli po mě zaplatit kauci a na to nemám. Oni chtějí třeba 25 nebo 35 tisíc korun. A na to si nemám z čeho našetřit“ (Leona).

„Zkoušeli jsme se dostat jinam, ale vzhledem k tomu, že chtějí kauci, tak nemáme šanci“ (Adam).

„Zkoušeli jsme se přestěhovat jinam, měla jsem něco najitého přes internet, ale když řeknu, že mám děcka, už mi nikdo nezavolá. Je pro ně lepší nájemník se psem jak nájemník s děčkama. A pokud jste Romka tak už vůbec ne“ (Dana).

Téměř nepřekonatelný problém je kauce u pronájmu bytů. Dle respondentů často při oznámení majitelovi ubytovny, ve které dnes žijí, že chtějí odejít jinam, dojde k „přeúčtování“ plateb za energie a tím k dalším výdajům, které snižují již tak malé možnosti si našetřit prostředky na kauci. Další neméně zásadní problém jsou děti a vůbec to, že jsou Romové.

2.8 Shrnutí výzkumného šetření

Sociálně vyloučené lokality vznikají často na okrajích měst nebo v bývalých průmyslových oblastech, kde ubytovací kapacita dříve sloužila dělníkům nebo zaměstnancům továren, kdy toto bydlení bylo koncipováno většinou pro přespání, ale ne pro ubytování rodin s dětmi. Charakteristické jsou neudržované domy nebo bloky domů, s bytovými jednotkami spíše menších rozměrů, ve kterých bydlí rodina s velkým počtem členů nebo i několik rodin. Nájemné za tyto byty, ve výzkumné lokalitě se jednalo o byty 1+1, se pohybuje ve výši 10.500,- Kč plus platby za energie, což převyšuje obvyklý nájem v okolí i několikanásobně, ale nutno podotknout, že větší část nájmu zaplatí stát ve formě příspěvku na bydlení. Další neadekvátnost tohoto nájmu spočívá v tom, že byty jsou často ve špatném technickém stavu. V bytech se často vyskytuje plíseň. Její vznik je způsoben

tím, že v bytech často nefunguje topení, dle respondentů se zapíná až při velmi nízkých venkovních teplotách, a další důvod jejího velmi častého výskytu je ten, že byty nejsou vybaveny digestoři v kuchyni a veškerá vlhkost z vaření se sráží na stěnách. Větrání v zimě nepřípadá v úvahu, z důvodu již zmíněného problému s topením. Bydlení, v těchto plísní zasažených bytech, způsobuje zdravotní problémy hlavně u dětí respondentů, vyskytuje se zde u dětí astma a častější onemocnění horních cest dýchacích. Na opačné straně tohoto problému jsou obyvatelé těchto lokalit, kteří si tohoto bydlení neváží a často ničí vybavení těchto ubytoven nebo domů.

Informanti mého výzkumu se do této lokality dostali většinou z důvodu neplacení nájmu nebo energií v předchozích nájmech. Jejich příslušnost k romskému etniku a často velký počet dětí v rodině jim znemožňuje změnu bydlení. Informanti si nacházejí nové bydlení, ale při osobním setkání dojde k zamítnutí z důvodu, že se jedná o Romy. Dokonce došlo i k takovému vyjádření, že raději ubytují zájemce se psem jak zájemce s dětmi. Další problém při pokusech o změnu lokality a ubytování je s kaucí. Respondenti uvádějí, že majitelé bytů chtějí dva až tři nájmy jako kauci, což při finanční situaci respondentů snižuje možnost se přestěhovat na nulu. Pokud se jim povede našetřit částku potřebnou na kauci a tento záměr oznámí majiteli ubytovny, tento většinou donese vyúčtování energií, které se dle respondentů nezakládá na skutečné spotřebě, kdy si řekne o doplatek, který sníží výši našetřené částky na případnou kauci a tak nakonec dojde k tomu, že rodina zůstává dále v nevyhovujících podmínkách na ubytovně. Možnost získat bydlení v městských bytech naráží na podobný problém tomu předchozímu. Volné byty k okamžitému nastěhování nejsou k dispozici, nebo jsou na ně dlouhé pořadníky, které neřeší okamžitou potřebu jiného bydlení, nebo jsou k dispozici byty, které jsou ve špatném technickém stavu, kdy zájemce musí splňovat několik podmínek, například bezdlužnost oproti městu a potvrzení z banky, kde je zůstatek 50.000,- Kč, který musí investovat do opravy vybraného bytu a to většinou do půl roku od uzavření nájemní smlouvy. I když potom dochází k rozpuštění této investované částky do nájmu, nemají respondenti z výzkumné lokality možnost si tuto částku našetřit, neboť na konci měsíce jim žádné volné finanční prostředky nezůstávají.

Další závažný problém ve zkoumané lokalitě je nezaměstnanost. Dle respondentů je stále používán způsob jednání s romskými zájemci o zaměstnání spočívající v tom, že zájemce telefonicky kontaktuje firmu, která nabízí zaměstnání, kdy je mu potvrzeno, že volné místo k dispozici je, ale při osobním jednání je místo najednou obsazené. Místo se

posléze znovu objeví v nabídce volných míst, ale ani při opakovaném zájmu není pro Romy k dispozici. Otázku zaměstnanosti potom respondenti řeší většinou jednorázovými možnostmi přivýdělků, kdy se většinou jedná o nekvalifikované pomocné práce ve stavebnictví nebo v úklidových službách, nebo prací „načerno“. Dle respondentů jim však jednorázová možnost přivýdělků vyhovuje v tom, že mají i v průběhu týdne více času na vyřizování jiných záležitostí nebo na rodinu. V možnosti mít zaměstnání na plný úvazek nevidí mnoho výhod.

Se získáním dobře finančně ohodnocené práce, která by umožnila změnu ubytování a hlavně lokality, souvisí dosažené vzdělání. Až na jednoho respondenta, který uvedl, že má výuční list v oboru zedník, mají všichni ostatní pouze základní vzdělání. Respondent, který uvedl, že má výuční list, i tak nemůže nalézt dobře ohodnocenou práci. Tři respondentky uvedly, že mají nedokončené střední vzdělání, a to v oboru zemědělská výroba, sklářství a prodavačka. Dle odpovědí respondentů vedou své děti k tomu, aby se dobře učily. Chtějí, aby se vyučily v oboru a pokud budou chtít tak mohou studovat i dále. Ale zároveň podotýkají, že neví, zda na jejich studium budou mít dostatek finančních prostředků. To co už ale nemohou moc ovlivnit je vliv prostředí ubytovny. Dle jedné respondentky, její dcera se obstojně učila na základní škole a dále pokračovala na učilišti v oboru cukrářka. Učila se dobře do té doby, dokud se nechytla party vrstevníků z ubytovny, přestala se učit, a nakonec ukončila studium a ve svých sedmnácti letech otěhotněla.

Všichni respondenti v současné době pobírají sociální dávky, kdy tři respondentky jsou na mateřské dovolené. V případě dávky hmotné nouze příspěvku na bydlení, by bylo dobré se pozastavit nad jeho výší a na jaké bydlení je směřováno. Jak jsem již uvedl výše, kvalita bydlení neodpovídá výši nájmu. Jedna z respondentek uvedla, že výše příspěvku na bydlení, který dostává, se pohybuje kolem devíti tisíc korun. Sama se podivuje na jaké bydlení stát platí peníze. Řešení, podle této respondentky, by bylo, aby stát postavil, za prostředky, které platí na bydlení, v každém městě ubytovnu, kde by sociálně slabší, jak se sama označila, bydleli za rozumný nájem. Aby nedocházelo k devastaci vybavení, těchto postavených ubytoven, měla by ubytovna stálou službu, která by se postarala o bezproblémový chod. Časem by se tak ušetřilo na těchto dávkách a stát by měl pod kontrolou, kde sociálně slabší bydlí. Na takovéto ubytovny by pak měli lepší přístup i pracovníci různých neziskových organizací, kteří se těmito lidem snaží pomáhat, což ve zkoumané lokalitě jde bez problémů jen v době nepřítomnosti majitele ubytovny.

V rámci mé bakalářské práce jsem se chtěl pokusit odpovědět na otázku: Jak se žije Romům v sociálně vyloučené lokalitě? Na základě odpovědí informantů usuzuji, že v lokalitě ubytovna Markéty Kuncové 2 v Brně, se jim žije velmi špatně, žijí v izolaci od okolní společnosti, v nevyhovujících podmínkách s minimální možností změny životní situace k lepšímu.

3 MOŽNOSTI SOCIÁLNÍ PEDAGOGIKY JAKO JEDNOHO Z NÁSTROJŮ SOCIÁLNÍ INLUZE

3.1 Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež

„V polovině devadesátých let 20. století začala vznikat první nízkoprahová centra. Tato zařízení slouží cílovým skupinám ke společnému trávení volného času, podpoře rozvoje jejich samostatnosti a společenské spoluodpovědnosti a zahrnují nabídku sociální pomoci poskytovanou streetworkerem všem příchozím, aniž by museli sdělit své identifikační údaje“ (Matoušek, 2008).

„Nízkoprahové kluby, odborně nízkoprahová zařízení pro děti a mládež, jsou určeny dětem a mládeži, které tráví svůj volný čas touláním na ulici, v partě či jinak neorganizovaně. Navštěvovat je mohou všichni – od jedničkářů z gymnázia přes skejťáky, vyznavače alternativního způsobu života až po „průšviháře“ ze zvláštní školy. Jsou v podstatě volnočasovou alternativou k různým zájmovým útvarům kroužkům a jiným organizovaným aktivitám, navíc ale poskytují poradenství a sociální servis“ (www.streetwork.cz). Nízkoprahovost spočívá v nabízení služeb klientům způsobem, který klade důraz na možnou anonymitu, bezplatnost a snadnou dostupnost, a to jak časovou, tak i prostorovou, tj. že je v blízkosti obvyklého výskytu klientů (Jedlička, 2004). Základní činností nízkoprahových center je nabídka neformálních volnočasových programů spojených se specifickými sociálními službami, které jsou modifikovány v závislosti na charakteru lokality, místních podmínkách, zájmech a potřebách cílové skupiny (Matoušek, 2008). Nízkoprahové kluby mladým nabízejí mnoho programů a vybavení, poslech muziky a promítání filmů na přání, stolní fotbal, stolní tenis, kulečnick, lezeckou stěnu nebo půjčovnu sportovního vybavení na ven, zkušebnu s hudebními nástroji pro mladé začínající kapely, výtvarnou dílnu s hrnčířským kruhem apod. (www.streetwork.cz). Nepatří sem aktivity typu: výměnné programy pro problémové uživatele drog, kroužky nebo oddílové schůzky, ideologicky zaměřené výchovné programy, komerční aktivity, psychoterapie jako samostatně poskytovaná služba (Česká asociace streetwork, 2008). Cílem nízkoprahového zařízení je dětem zabezpečit podporu pro zvládnutí obtížných životních událostí, snížení sociálních rizik vyplývajících z konfliktních společenských situací životního způsobu a rizikového chování, zvýšení sociálních schopností a dovedností, podporu sociálního

začlenění do skupiny vrstevníků i do společnosti včetně zapojení do dění místní komunity, nezbytnou psychickou fyzickou právní a sociální ochranu během pobytu v zařízení a podmínky pro realizaci osobních aktivit, zlepšování kvality jejich života, předcházení nebo snížení zdravotních rizik souvisejících s jejich způsobem života, lepší orientaci v jejich sociálním prostředí, podmínky k řešení jejich nepříznivé sociální situace (Česká asociace streetwork, 2008).

Cílová skupina nízkoprahového zařízení jsou děti a mládež, které:

- zažívají nepříznivé sociální situace:
  - konfliktní společenské situace
  - obtížné životní události
  - omezující životní podmínky
- jsou ve věkových skupinách:
  - od 6 do 12 let
  - od 13 do 18 let
  - od 19 do 26 let
- žijí nebo se pohybují v konkrétní lokalitě, kterou lze vymezit:
  - sociálně
  - geograficky
- vztahují se k nim další charakteristiky:
  - nemohou nebo nechtějí se zapojit do standardních volnočasových aktivit
  - vyhýbají se standardním formám institucionalizované pomoci a péče
  - dávají přednost neproduktivnímu trávení volného času
  - dávají přednost trávení volného času mimo rodinu či jinou sociální skupinu
  - mají životní styl, díky kterému se dostávají do konfliktů, který je ohrožující pro ně samé nebo jejich okolí

nepřicházejí s jasnou zakázkou nebo ji nedovedou či nechtějí definovat tak, jak to vyžadují jiné typy služeb (Česká asociace streetwork, 2008).

3.2 Sociální služby

Sociální službou se rozumí takové činnosti, kterými se zajišťuje pomoc osobám v nepříznivé sociální situaci. Jedná se například o pomoc při zvládnání běžných činností při péči o vlastní osobu, dovoz obědů, pomoc při zajištění chodu domácnosti, výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti, poradenství, zprostředkování kontaktu se společenským

prostředím, pomoc při prosazování práv a zájmů a další služby. (Česká asociace streetwork, 2008).

Zařízení sociálních služeb, která se podílejí na prevenci poruch chování, jsou:

- azylové domy
- domy na půl cesty
- zařízení pro krizovou pomoc
- nízkoprahová denní centra
- nízkoprahová zařízení pro děti a mládež

Sociální služby podle místa jejich poskytování:

- Pobytové služby jsou spojené s ubytováním v zařízeních sociálních služeb (např. Domovy důchodců, týdenní stacionáře)
- Ambulantní služby jsou takové, za kterými osoba dochází nebo je doprovázena nebo je dopravována do zařízení sociálních služeb, kdy součástí těchto služeb není ubytování (denní centra)
- Terénní služby se potřebným osobám poskytují v jejich přirozeném sociálním prostředí

3.3 Služby sociální prevence

Služby sociální prevence pomáhají zabránit sociálnímu vyloučení osob, které jsou ohroženy izolací od společnosti z důvodů:

- krizové sociální situace, životních návyků, způsobu života, který vede ke konfliktu se společností,
- sociálně znevýhodňujícího prostředí a ohrožení práv a zájmů trestnou činností jiné osoby.

Cílem služeb sociální prevence je pomáhat osobám k překonání jejich nepříznivé sociální situace a chránit společnost před vznikem a šířením nežádoucích společenských jevů.

Služby sociální prevence jsou:

- raná péče
- telefonická krizová pomoc
- tlumočnické služby
- azylové domy
- domy na půli cesty
- kontaktní centra a krizová pomoc

- nízkoprahová denní centra
- nízkoprahová zařízení pro děti a mládež
- noclehárny služby následné péče
- sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi
- sociálně aktivizační služby pro seniory a osoby se zdravotním postižením
- sociálně terapeutické dílny
- terapeutické komunity
- terénní programy
- sociální rehabilitace

3.4 Sociální poradenství

Sociální poradenství poskytuje informace přispívající k řešení nepříznivé sociální situace. Je základní činností při poskytování všech druhů sociálních služeb. Odborné sociální poradenství se zaměřuje na potřeby jednotlivých sociálních skupin osob v občanských poradnách, manželských a rodinných poradnách, v poradnách pro oběti trestných činů a domácího násilí a zahrnuje též sociální práci s osobami se specifickými potřebami (Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách).

3.5 Terénní sociální práce

Terénní práce spočívá v poskytování sociálních, poradenských a asistenčních služeb klientům, kteří se ocitli v obtížně řešitelné situaci nebo krizové životní situaci. Zaměřuje se také na pomoc lidem žijícím v sociálně vyloučených lokalitách. Terénní pracovníci jsou zřizováni buď v rámci městských úřadů nebo neziskových organizací. Pracují jak s jednotlivými osobami nebo i s celými rodinami. Terénní pracovník řeší každodenní problémy svých klientů, snaží se jim pomoci se vymanit ze sociálního vyloučení, zejména se snaží snižovat jejich závislost na druhé pomoci a na sociálních dávkách. Předpokladem pro terénní práci je znalost prostředí svých klientů a získání důvěry. Terénní práce je založena na spolupráci pracovníka s klientem. Terénní pracovník ve své činnosti uplatňuje zejména tyto metody práce:

Rozhovor s klientem: Počáteční pohovory jsou spíše neformální, ale vedou k získání důležitých informací a motivací, které pomáhají k navázání kontaktu mezi pracovníkem a obyvatelem lokality jinak řečeno klientem. Na hovory s klientem je nutné být připravený, mít dostatečné informace o jeho okolí a znát například romskou kulturu. Další rozhovory jdou již do hloubky konkrétního problému klienta.

Pomoc s listinami: Pracovník pomáhá klientovi vyplňovat formuláře a vysvětluje obsah úředních dopisů a popř. doprovodí klienta k odborníkovi, který ho seznámí s danou listinou.

Doprovod a vyjednávání: Pracovník doprovází klienta na jednání, kdy je jeho oporou anebo jedná sám v jeho přítomnosti. V některých případech pracovník může jednat sám za klienta bez jeho přítomnosti, vše probíhá na základě vzájemné dohody.

Koordinační činnost: Terénní pracovník aktivizuje a koordinuje podpůrné programy, které napomohou obyvatelům lokality k sociálnímu vzestupu, anebo zkulturnění domu a jeho okolí.

Kontakt s dalšími organizacemi a institucemi: Terénní pracovník je ve své činnosti v kontaktu s místními úřady, neziskovými organizacemi a jedná s nimi o možných programech, které by pomohly romské lokalitě a jejím členům.

Terénní pracovník své služby poskytuje bezplatně, zachová mlčenlivost a vede si svůj záznamový deník, který slouží pouze jeho potřebám. Pracuje s jednotlivci i s celými rodinami. Je v úzkém kontaktu s místními dětmi a mládeží.

3.6 Komunitní programy

Komunitní programy bývají součástí strategie plánování na lokálních úrovních v sociálně vyloučených lokalitách. Jde o projekty „šité na míru“ dané lokalitě. Může se jednat např. o zvelebování místních volných prostranství, opravy v domech atd. Cílem této práce je zapojení místních obyvatel do dění jejich lokality. Tyto programy realizují jak samotné obce, tak neziskové organizace, které v dané lokalitě působí.

ZÁVĚR

Ve své bakalářské práci se zabývám problematikou života v sociálně vyloučené lokalitě ubytovna na ulici Markéty Kuncové 2 v Brně.

První část bakalářské práce je teoretická. S využitím odborné literatury se zabývám definicí sociálního vyloučení, jak vzniká. Dále se věnuji hrozbám a rizikům vyplývajícím ze sociálně vyloučených lokalit. Také se věnuji vymezení pojmu Romové.

Druhá část bakalářské práce je výzkumná. V první části se zmiňuji o způsobech měření kvality života, ze kterých vychází otázky v polostrukturovaném rozhovoru, které jsem použil v drobném kvalitativním výzkumu ve zkoumané lokalitě. Kdy jsem hovořil s pěti obyvateli této lokality, o tom jak se zde žije, jak se do lokality dostali, zda se pokoušeli si najít bydlení v jiné lokalitě, o problémech se zaměstnáním, zda je pro ně důležité vzdělávání svých potomků, jak si myslí, že je vnímá okolí. Ve výzkumu jsem pracoval se vzorkem 5 respondentů, z toho byli dva muži a tři ženy.

Třetí část se věnuje možnostem sociální pedagogiky jako jednoho z nástrojů sociální inkluze.

Ve výzkumné části se potvrdilo to, že Romové stále žijí na okraji společnosti, ve znevýhodněných podmínkách. Romové se stále setkávají s neochotou ze strany zaměstnavatelů je zaměstnat, ze strany majitelů bytů jim poskytnout ubytování. Celkový přístup většinové společnosti jim jejich život neulehčuje.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

BALABÁNOVÁ, H. *Romské děti v systému českého základního školství a jejich následná profesionální příprava a uplatnění*. In *Romové v České republice*. Praha: Socioklub, 1999

BAUMAN, Z. *Globalizace*. In *Důsledky pro člověka*. Praha: Mladá fronta, 1999

BARŠOVÁ, A. *Problémy bydlení etnických menšin a trendy k rezidenční segregaci v České republice*. In *Romové ve městě*. Praha: Socioklub, 2002

BERGHMAN, J. *Social Exclusion in Europe: Policy Context and Analytical Framework*. In: *Beyond the Threshold. The Measurement and Analysis of Social Exclusion*. Bristol: The Policy Press, 1995

BYRNE, D. *Social Exclusion*. Buckingham: Open University Press, 1999

DRAGOMIRECKÁ, Eva. ... [et al.] *SQUALA Subjective QUALity of life analysis příručka pro uživatele české verze Dotazníku subjektivní kvality života*. Praha : Psychiatrické centrum, 2006. ISBN 80-85121-47-6.

GIDDENS, A. *Sociologie*. 1. vyd. Praha: Argo, 1999, ISBN 80-7230-124-4

GIDDENS, A. *The Third Way: The Renewal of Social Democracy*. Cambridge: Polity Press, 1998

HAJSKÁ, M. – PODUŠKA, O. *Práce na černo jako forma adaptace na sociální vyloučení*. In: HIRT, T. – JAKOUBEK, M. „*Romové*“ v osidlech sociálního vyloučení. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006

HENDL, J. *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Praha: Portál. ISBN 80-7367-040-2

JAKOUBEK, M. *Geneze Romů a Baršova ontologie per acclamationem aneb Debata pokračuje*. In: JAKOUBEK, M. – BUDILOVÁ, L. *Romové a Cikáni – neznámí i známí*. Voznice: Leda, 2008

JAKOUBEK, M.: *Přemýšlení (rethinking) „Romů“ aneb „Chudoba „Romů“ má povahu Janusovy tváře*. In: HIRT, T. – JAKOUBEK, M. „*Romové*“ v osidlech sociálního vyloučení. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o., 2006 s.

- JAKOUBEK, M. *Romové – konec (ne)jednoho mýtu: tractatus culturo(mo)logicus*. Praha: Socioklub, 2004
- JAKOUBEK, M.: *Romské osady – enklávy tradiční společnosti*. In JAKOUBEK, M. – PODUŠKA, O. *Romské osady v kulturologické perspektivě*. Brno: Doplněk, 2003
- KAPLAN, P. *Romové a zaměstnanost neboli zaměstnavatelnost Romů v České republice*. In LISÁ, H. *Romové v České republice (1945-1998)*, Praha: Socioklub, 1999
- KRISTENSEN, H.: *Social Exclusion and Spatial Stress: The Connections*. In: ROOM, G. *Beyond the Threshold. The Measurement and Analysis of Social Exclusion*. Bristol: The Policy Press, 1995
- KRIŠTOF, R. *Způsoby obživy romských populací související s trestnou činností (známé na území České republiky a Slovenska)*. In: HIRT, T. – JAKOUBEK, M. „Romové“ v osidlech sociálního vyloučení. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o., 2006 b
- KREBS, V. *Sociální politika*. Praha: ASPI a. s. s. 504, ISBN 80-7359-050-5
- KŘIVOHLAVÝ, J. *Psychologie nemoci*. Praha : Grada Publishing, 2002. ISBN 80-247-0179-0
- KOTÝNKOVÁ, M. *Sociální ochrana chudých v České republice*. Praha: Oeconomica, 2007
- LANGHAMROVÁ, J. - FIALA, T. *Současná charakteristika romské populace a projekce jejího vývoje do roku 2050*. In: JAKOUBEK, M. – BUDILOVÁ, L. *Romové a Cikáni – neznámí i znám*. Voznice: Leda, 2008
- LENOIR, R. *Les exclus: Un Francais sur dix*, Paris: Seuil, 1974
- LEVITAS, R. *The Inclusive Society? Social Exclusion and New Labour*. Basingstoke: Macmillan Press, 1998
- LITTLEWOOD, P. – HERKOMMER, S. *Indetifying Social Exclusion. Some Problems of Meaning*. In: LITTLEWOOD, P. *Social Exclusion in Europe: Problems and Paradigms*, Aldershot: Ashgate, 2000
- LUPTON, R. – POWER, A. *Social Exclusion and Neighbourhoods*. In: HILLS, J. – LE GRAND, J. – PIACHAUD, D. *Understanding Social Exclusion*. Oxford: Oxford University Press, 2002

- MACPHERSON, S. – SILBURN, R. *The Meaning and Measurement of Poverty*. In: DIXON, J. – MACAROV, D. *Poverty. A Persistent Global Reality*. London: Routledge, 1998
- MARCUSE, P. - VAN KEMPEN, R. *Globalizing Cities. A New Spatial Order?*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd., 2000
- MAREŠ, P. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. ISBN 80-85850-61-3
- MAREŠ, P. *Marginalizace, sociální vyloučení*. In SIROVÁTKA, T. *Menšiny a marginalizované skupiny v České republice*. Brno: Nakladatelství Georgetown, 2002
- MAREŠ, M. – STRMISKA, M. *Menšiny v pojetí extremistických hnutí*. In: SIROVÁTKA, T. *Menšiny a marginalizované skupiny v České republice*. Brno: Nakladatelství Georgetown, 2002
- MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003
- MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2008
- MORAVEC, Š. *Nástin problému sociálního vyloučení romských populací*. In: HIRT, T. – JAKOUBEK, M. „Romové“ v osidlech sociálního vyloučení. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o., 2006
- MORAVEC, Š. *Sociální služby v prostředí romských společenství: problém etnicity poskytovatele*. In: HIRT, T. – JAKOUBEK, M. *Romové. Kulturologické etudy*. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o., 2004
- MOŽNÝ, I. *Česká společnost: nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-624-1.
- NAVRÁTIL, P. *Romové v české společnosti*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-741-8
- PERCY-SMITH, J. *Policy Responses to Social Exclusion. Towards Inclusion*. Buckingham: Open University Press, 2000
- PIERSON, J. *Tackling Social Exclusion*. London: Routledge, 2002
- RICHARDSON, L. – MUMFORD, K. *Community, Neighbourhood, and Social Structure*. In: HILLS, J. – LE GRAND, J. – PIACHAUD, D. *Understanding Social Exclusion*. Oxford: Oxford University Press, 2002

ROOM, G. *Social Exclusion, Solidarity and the Challenge of Globalization. International Journal of Social Welfare*. Vol. 8, Blackwell, 1999

ROOM, G. *Poverty and Social Exclusion: The New European Agenda for Policy and Research*. In: ROOM, G. *Beyond the Threshold. The Measurement and Analysis of Social Exclusion*. Bristol: The Policy Press, 1995

SEDLÁKOVÁ, L. *Proměny hranic v moderní společnosti: od marginality k marginalizaci, od inkluzivní k exkluzivní společnosti*. In: SIROVÁTKA, T. *Menšiny a marginalizované skupiny v České republice*. Brno: Nakladatelství Georgetown, 2002

SEKYT, V. *Romské tradice a jejich konfrontace se současností. Romství jako znevýhodňující faktor*. In: HIRT, T. – JAKOUBEK, M. *Romové. Kulturologické etudy*. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o., 2004

SIROVÁTKA, T. – MAREŠ, P. *Chudoba, deprivace, sociální vyloučení: nezaměstnaní a pracující chudí*. Sociologický časopis/Czech Sociological Review, Vol. 42, No. 4, 2006

ŠIMÍKOVÁ, I. *Konceptualizace výzkumu*. In: ŠIMÍKOVÁ, I. – VASEČKA, I. *Mechanismy sociálního vyčleňování romských komunit na lokální úrovni a nástroje integrace*. Brno: Barrister & Principal, 2004

ŠIMÍKOVÁ, I. *Romové jako sociálně vyloučená skupina*. In: NAVRÁTIL, P. a kol. *Romové v české společnosti: jak se nám spolu žije a jaké má naše soužití vyhlídky*. Praha: Portál, 2003

STRAUSS, A., CORBINOVÁ, J. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Boskovice: Albert, 1999

TOUŠEK, L.: *Kultura chudoby, underclass a sociální vyloučení*. In: HIRT, T. – JAKOUBEK, M. *„Romové“ v osidlech sociálního vyloučení*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2006

VAĐUROVÁ, H., MÜHLPACHR, P. *Kvalita života. Teoretická a metodologická východiska*. Brno: MU, 2005. ISBN 80-210-3754

VAŇKOVÁ, M. *„Systém brána“ aneb Jak přispívá práce policie k reprodukci sociálního vyloučení*. In: JAKOUBEK, M. – BUDILOVÁ, L. *Romové a Cikáni – neznámí i známí*. Voznice: Leda, 2008

WILSON, W. J. *The Truly Disadvantaged: The Inner City, the Underclass, and Public Policy*. Chicago: University of Chicago Press, 1990

WINKLER, J. *Analýza potřeb integrace Romů*. In: WINKLER, J. – KLIMPOVÁ, L. – ŽIŽLAVSKÝ, M. *Účelové programy na lokálních trzích práce. Jejich význam, potřebnost a realizace*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2005

WIRTH, L. *The Ghetto*. Chicago: University of Chicago Press, 1956

YOUNG, J. *The Exclusive Society*. London: Sage Publications Ltd., 1999

Seznam použitých internetových zdrojů

ATKINSON, R.: Občanství a boj proti sociální exkluzi v kontextu reformy sociálního státu. 2000, Dostupné z:

<http://socstudia.fss.muni.cz/?q=content/ob%C4%8Danstv%C3%AD-boj-proti-soci%C3%A1ln%C3%AD-exkluzi-v-kontextu-reformy-soci%C3%A1ln%C3%ADho-st%C3%A1tu>

BÉLAND, D.: *The Social Exclusion Discourse: Ideas and Policy Change*. 2007. Dostupné z:

<http://danielbeland.org/pubs/Beland%20Social%20Exclusion%20Discourse%202007%20PDF.pdf>

BROŽ, M. – KINTLOVÁ, P. – TOUŠEK, L.: *Kdo drží černého Petra? Sociální vyloučení v Liberci, Plzni a Ústí nad Labem*. 2007. Dostupné z:

http://www.epolis.cz/download/pdf/materials_83_1.pdf.

BURJANEK, A.: *Co je rezidenční segregace*. In: SÝKORA, L. – TEMELOVÁ, J.: *Prevence prostorové segregace*, 2005. Dostupné z:

http://everest.natur.cuni.cz/akce/segregace/publikace/Publikace_segrecace.pdf.

COUNCIL OF THE EU (2004): *Joint Report by the Commission and the Council on social inclusion*, 2004. Dostupné z:

http://ec.europa.eu/employment_social/soc-prot/soc-incl/final_joint_inclusion_report_2003_en.pdf

ERRC: Stigmata: Segregated Schooling of Roma in Central and Eastern Europe, a Survey of Patterns of Segregated Education of Roma in Bulgaria, the Czech Republic, Hungary, Romania, and Slovakia, 2004.

Dostupné z: <http://www.errc.org/article/stigmata-segregated-schooling-of-roma-in-central-and-eastern-europe/1892>.

EVROPSKÁ KOMISE (2002): Joint Report on Social Inclusion, 2002.

Dostupné z: http://ec.europa.eu/employment_social/soc-prot/soc-incl/joint_rep_en.htm.

GABAL, I.: Vzdělanostní dráhy a vzdělanostní šance romských žákyň a žáků základních škol v okolí vyloučených romských lokalit, 2009. Dostupné z:

http://www.gac.cz/userfiles/File/nase_prace_vystupy/GAC_Vzdelanostni_drahy_a_sance_romskych_deti.pdf?langSEO=documents&parentSEO=nase_prace_vystupy&midSEO=GAC_Vzdelanostni_drahy_a_sance_romskych_deti.pdf

GABAL, I.: Klíč k posílení integrační politiky obcí: Sociální vyloučení Romů a česká společnost 2008, 2008.

Dostupné z:

http://www.gac.cz/documents/nase_prace_vystupy/GAC_KLIC_k_posileni_integracni_politiky_obci_publicace.pdf.

GABAL, I.: Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti, 2006

Dostupné z:

http://www.gac.cz/documents/nase_prace_vystupy/GAC_MAPA_analyza_SVL_aAK_CJ.pdf.

GORE, C.: Introduction: Markets, Citizenship and Social Exclusion. In: RODGERS, G. – GORE, C. – FIGUEIREDO, J. B.: Social Exclusion: Rhetoric, Reality, Responses, 1995.

Dostupné z:

http://www.ilo.org/global/publications/ilo-bookstore/order-online/books/WCMS_PUBL_9290145374_EN/lang--en/index.htm.

GRANOVETTER, M.: The Strength of Weak Ties, 1973.

Dostupné z:

<http://www.stanford.edu/dept/soc/people/mgranovetter/documents/granstrengthweakities.pdf>.

KAŠPAROVÁ, I., RIPKA, Š., SIDIROPULU, J.: *Dlouhodobý monitoring situace romských komunit v České republice – Moravské lokality, 2008.*

Dostupné z: <http://www.mezikulturnidialog.cz/res/data/010/001178.pdf>.

KOTÝNKOVÁ, M.: *Rozsah a průběh sociálního vyloučení v české společnosti, 2000.*

Dostupné z: <http://www.socstudia.fss.muni.cz/dokumenty/080404095459.pdf>.

MARCUSE, P.: *The Enclave, the Citadel, and the Ghetto: What Has Changed in the Post-Fordist U.S. City?*, 1997.

Dostupné z: <http://www.accessmylibrary.com/article-1G1-20440242/enclave-citadel-and-ghetto.html>.

MAREŠ, P.: *Prostorové aspekty sociální exkluze.* In: MAREŠ, P. – HORÁKOVÁ, M. – RÁKOCZYOVÁ, M. (2008): *Sociální exkluze na lokální úrovni, 2008.*

Dostupné z: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_280.pdf.

MAREŠ, P.: *Faktory sociálního vyloučení, 2006.*

Dostupné z: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_193.pdf.

MAREŠ, P.: *Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení. 2000.*

Dostupné z:

http://www.sreview.soc.cas.cz/uploads/028583b8ba8110c76a6ae9d260c5c0374e096283_376_285MARES.pdf.

MAREŠ, P. – SIROVÁTKA, T.: *Sociální vyloučení (exkluze) a sociální začlenění (inkluzie) – koncepty, diskurz, agenda, 2008.*

Dostupné z:

http://www.inkluzivniskola.cz/sites/default/files/uploaded/Socialni_vyloucení_exkluze_a_socialni_zaclenovani_inkluzie.pdf.

MAZEL, M.: *Výzkum kriminality v sociálně vyloučených lokalitách na Sokolovsku, Mostecku a v Ústí nad Labem a okolí, 2006.*

on-line text: http://www.epolis.cz/download/pdf/materials_70_1.pdf.

MORVAYOVÁ, P.: Děti trvale žijící v prostředí sociálně vyloučené lokality. Determinanty vzdělávání v sociokulturním kontextu, 2009.

Dostupné z: <http://antropologie.zcu.cz/deti-trvale-zijici-v-prostredi-socialne-vy>.

MPSV ČR: Národní akční plán sociálního začleňování pro léta 2004 – 2006, 2004.

Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/2831/NAPSI_tisk_cz.pdf.

MV ČR: Identifikace zásadních problémů v oblasti sociálního vyloučení, 2008a

Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/prehled-dokumentu.aspx>.

RABUŠIC, L.: Koho Češi nechtějí? O symbolické sociální exkluzi v české společnosti, 2000.

Dostupné z: <http://socstudia.fss.muni.cz/dokumenty/080404095423.pdf>.

RADA VLÁDY PRO ZÁLEŽITOSTI ROMSKÉ KOMUNITY: Zpráva o stavu romských komunit v České republice, 2004.

Dostupné z: <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=7721>.

RADOSTNÝ, L.: Faktory sociálního vyloučení. In: SÝKORA, L. – TEMELOVÁ, J.: Prevence prostorové segregace, 2005.

Dostupné z: <http://everest.natur.cuni.cz/akce/segregace/publikace/Radostny.pdf>.

RATAJ, J.: Vize české nacionální politiky v soudobých konceptech krajní pravice v České republice, 2006.

Dostupné z: <http://www.janrataj.cz/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=7>.

ROMEIA (2008): Někteří obyvatelé Janova podporovali neonacisty v útoku na Romy, 2008. Dostupné z:

<http://www.romeia.cz/romeatv/index.php?id=detail&source=t&vid=ukbpGyZFEbE&detail=ukbpGyZFEbE>.

SILVER, H.: Reconceptualizing social disadvantage: Three Paradigms of Social Exclusion. In: RODGERS, G. – GORE, C. – FIGUEIREDO, J. B.: Social Exclusion: Rhetoric, Reality, Responses, 1995.

Dostupné z: http://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/1995/95B09_55_englp1.pdf.

SOCIOKLUB: „Sociální past“. Situační analýza sociálně vyloučených lokalit na území města Litvínova se zaměřením na sídliště Janov, 2009.

Dostupné z: http://www.romea.cz/dokumenty/janov_def.doc.

ŠIMÁČEK, M.: Co jsou česká ghetta?, 2008.

Dostupné z: http://www.epolis.cz/download/pdf/materials_38_1.pdf.

TEMELOVÁ, J., SÝKORA, L.: Prevence prostorové segregace, 2005.

Dostupné z: http://everest.natur.cuni.cz/akce/segregace/publikace/Publikace_segrecace.pdf

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obr. č. 1 – Ubytovna na ulici Markéty Kuncové 2 v Brně – pohled na vstup do objektu

Obr. č. 2 - Ubytovna na ulici Markéty Kuncové 2 v Brně – zelená plocha, která je využívána jako hřiště.

Obr. č. 3 - Ubytovna na ulici Markéty Kuncové 2 v Brně – pohled na stranu ubytovny, která je směrem k bývalému areálu Zbrojovky Brno.

Obr. č. 4 - Ubytovna na ulici Markéty Kuncové 2 v Brně – Vstup do ubytovny s nefunkčními poštovními schránkami

Obr. č. 5 - Ubytovna na ulici Markéty Kuncové 2 v Brně – pohled na stranu ubytovny, která je směrem na ulici Svatoplukova.